คำปรารภ

พระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนใช้ศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้รู้ทั่วถึงพระธรรมวินัยและปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ พระไตรปิฎกจึงเรียกว่า พระปริยัติสัทธรรม เพราะเป็นปทัฏฐานให้เกิดมีพระปฏิบัติสัทธรรมคือ ศีล สมาธิ ปัญญา และพระปฏิเวธสัทธรรม คือ มรรค ผล นิพพานเป็นที่สุด

พระสงค์สาวกได้เห็นความสำคัญของพระไตรปิฎกที่จะต้องมีไว้เพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา ดังเช่นพระสารีบุตรพระอัครสาวกเบื้องขวาได้ปรารภที่จะทำสังคายนา พระธรรมวินัยดังปรากฏในสังคีติสูตร ทั้งได้ปรารภแนวทางในการทำสังคายนาไว้ก่อนแล้วแต่ยังไม่เสร็จก็นิพพานเสียก่อน จำเนียรกาลต่อมาหลังจากพุทธปรินิพพาน พระมหาสาวกทั้งหลายได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรกด้วยการรวบรวมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจัดเป็นพระไตรปิฎก คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก พระสงฆ์สาวกต่อ ๆ มาก็ทรงจำเป็นแบบจากปากต่อปากเรียกว่า มุขปาฐะ ต่อมาได้มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัย คือ พระไตรปิฎก โดยการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อสังคายนาครั้งที่ ๕ ประมาณพุทธศักราช ๔๓๓ ที่ประเทศศรีลังกา ในรัชสมัยของพระเจ้าวัฏฏคามณีอภัย

พระไตรปิฎกนั้นเป็นภาษามคธซึ่งสมบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะ และอักขรวิธีของภาษามคธที่จะเป็นแนวทางให้เข้าใจอรรถ คือ ความหมายของภาษามคธได้เป็นอย่างดี ผู้ที่จะเรียนรู้พระไตรปิฎกได้นั้นต้องเรียนรู้อักขรวิธีของภาษามคธ วิธีการศึกษาพระไตรปิฎกก็ด้วยการทรงจำไว้ โดยนักศึกษาต้องทำความเข้าใจความหมายของภาษามคธให้ถูกต้องเสียก่อน และการที่จะเรียนรู้พระไตรปิฎกให้แตกฉาน และเชี่ยวชาญได้นั้นจะต้องเรียนรู้อรรถกถา ซึ่งเป็นคัมภีร์อธิบายความของพระไตรปิฎก นั้น ๆ โดยถือเป็นเนตติแบบอย่างสืบต่อกันมาจนกระทั่งมีการทดสอบความรู้ของพระภิกษุสามเณรผู้ศึกษาพระไตรปิฎก เพื่อยกย่องพระภิกษุสามเณรผู้มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกนั้น เรื่องดังกล่าวนี้ถือเป็นภารธุระสำคัญทางพระพุทธศาสนาและทางราชอาณาจักร โดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงเป็นพุทธมามกะ และได้ถวายความอุปถัมภ์แก่พระภิกษุสามเณรให้มีการศึกษาเล่าเรียนรวมทั้งการสอบความรู้ในพระไตรปิฎกนั้น ซึ่งเรียกว่า สอบพระปริยัติธรรมสนามหลวง แผนกบาลี จนกระทั่งยึดถือเป็นธรรมเนียมในประเทศไทยสืบต่อมาจากทุกวันนี้

ในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ในพระไตรปิฎกดังกล่าวนี้ ได้มีการแปลพระไตรปิฎกซึ่งเป็นภาษามคธมาเป็นภาษาไทยตั้งแต่โบราณกาลแล้ว เฉพาะสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดให้มีการแปลพระไตรปิฎกและอาราธนาพระมหาเถรานุเถระเข้าไปถวายพระธรรมเทศนา ในพระบรมมหาราชวัง โดยเรียบเรียงพระธรรมเทศนานี้ให้เป็นการแปลพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา แบบแปลร้อย คือการยกพระบาลีขึ้นมาตั้งเป็นนิกเขปบทแล้ว นำเอาอรรถกถามาขยายเพื่อให้ได้ใจความสละสลวย โดยผ่านการตรวจของคณะกรรมการซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธาน เพื่อให้พระธรรมเทศนาที่ถวายเป็นที่ถูกต้อง

แต่การแปลคงมีเฉพาะพระสุตตันตปิฎกเป็นพื้น ส่วนการแปลพระวินัยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎกมีน้อย ทั้งวัตถุประสงค์และสำนวนโวหารในการแปลก็แตกต่างผิดเพี้ยนกันมาก ไม่สามารถคุมความให้ติดต่อครบถ้วนได้ตลอดสายทั้ง ๓ ปิฎก

ต่อมาเมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๓ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (แพ ติสฺสเทว-มหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภความสำคัญของการแปลพระไตรปิฎกในที่ประชุมพระเถรานุเถระว่า ควรดำเนินการให้มีการแปลพระไตรปิฎกให้ครบทั้ง ๓ ปิฎกอย่างสมบูรณ์ เพื่อเป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติแห่งพระมหากษัตริย์ และเป็นที่เชิดชูเกียรติแห่งรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย ให้ปรากฏไพศาลไปตลอดถึงนานาประเทศ และโปรดให้ประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์แทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราช ขอความอุปถัมภ์จากรัฐบาลซึ่งมี ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น เพื่อดำเนินการแปลและ จัดพิมพ์พระไตรปิฎก โดยตั้งคณะกรรมการ คณะกรรมาธิการ แปลพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก งานแปลได้ทำสืบต่อกันมาโดยอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘

การแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกในครั้งแรกนั้นได้ถือเอาพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับสยามรัฐมาเป็นต้นฉบับ แบ่งการแปลออกเป็น ๒ สำนวน คือแปลโดยอรรถตามความในพระบาลีพิมพ์เป็นเล่ม เรียกว่า พระไตรปิฎกภาษาไทย จำนวน ๒,๕๐๐ ชุด ชุดละ ๘๐ เล่ม เพื่อให้เท่ากับพระชนมายุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงมีพระชนมายุ ๘๐ พรรษา สำนวนหนึ่ง อีกสำนวนหนึ่งแปลเป็นสำนวนเทศนาพิมพ์ลงในใบลานเรียกว่า พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง แบ่งเป็น ๑,๒๕๐ กัณฑ์ เพื่อให้เท่ากับจำนวนพระสงฆ์สาวกที่มาประชุมฟังพระโอวาทปาติโมกข์ จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก ในจำนวนนั้นแบ่งเป็นพระวินัยปิฎก ๑๘๒ กัณฑ์ พระ สุตตันตปิฎก ๑,๐๕๔ กัณฑ์ และพระอภิธรรมปิฎก ๑๔ กัณฑ์ จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในโอกาสที่พระพุทธศาสนาได้ยั่งยืนมาถึง ๒๕ พุทธศตวรรษ

ในพุทธศักราช ๒๕๑๔ ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับนี้เป็นครั้งที่ ๒ เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ ๙ ได้เสวยราชสมบัติมาบรรจบครบ ๒๕ ปี เรียกว่า พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง โดยพิมพ์ ๒,๐๐๐ ชุด ชุดละ ๔๕ เล่ม เท่ากับจำนวนพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับสยามรัฐ ในพุทธศักราช ๒๕๒๑ ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้อีกเป็นครั้งที่ ๓ จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด ตามความประสงค์ของคณะสงฆ์และประชาชนที่ต้องการจะสร้าง และในพุทธศักราช ๒๕๒๕ ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้อีกเป็นครั้งที่ ถ จำนวน ๓,๐๐๐ ชุด เนื่องในโอกาสฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี

ในพุทธศักราช ๒๕๒๗ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นพุทธมามกะผู้มีคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอเนกประการ จะมีพระชนมายุ ๖๐ พรรษา ในพุทธศักราช ๒๕๓๐ จึงทรงแจ้งเรื่องนี้ให้มหาเถรสมาคม

ทราบ และขอความอุปถัมภ์จากรัฐบาลซึ่งมี ฯพณฯ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี เพื่อถวายการสังคายนาตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจัดพระราชพิธีสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้น ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้ตั้งคณะกรรมการปาลิวิโสธกะและกรรมาธิการพระไตรปิฎก ให้ทำการตรวจชำระพระไตรปิฎกที่เป็นภาษามคธฉบับสยามรัฐที่ยังมีตกหล่น คลาดเคลื่อนให้สมบูรณ์บริบูรณ์ และให้ตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับนี้ ณ ตำหนักสมเด็จ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ซึ่งถือว่าเป็นงานระดับชาติและพระศาสนา ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกภาษามคธ ฉบังสังคีติเตปิฎก ๑,๐๐๐ ชุด พระไตรปิฎกแปลฉบับสังคายนา ๓,๐๐๐ ชุด ให้ทันพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นสถาบันการศึกษาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระ ปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาไว้ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ตั้งแต่พุทธ-ศักราช ๒๔๓๒ โดยพระราชทานนามว่า มหาธาตุวิทยาลัย เพื่อให้เป็นที่ศึกษา พระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย และโปรดพระราชทานเปลี่ยนนามใหม่เป็น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๙ เพื่อให้เป็นที่เฉลิมพระเกียรติสืบไป

ต่อมา สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถ) เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และสภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระพิมลธรรม ได้ปรารภที่จะตรวจชำระพระไตรปิฎกภาษามคธ เพื่อจะสนองพระราชประสงค์ของพระองค์ผู้ทรงสถาปนา เพื่อเป็นอนุสรณ์ที่พระพุทธศาสนาได้ดำรงยั่งยืนมาถึง ๒๕๐๐ ปี และเพื่อให้เป็นคัมภีร์สำหรับศึกษาเล่าเรียนของนิสิตมหาจุฬา ลงกรณราชวิทยาลัยสืบไป จึงได้มีการตรวจชำระสอบทานและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษามคธฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นโดยให้ยกสูตรตั้งข้อ ย่อหน้า ให้ชัดเจน สูตรและหัวข้อธรรมที่ยกขึ้นนั้น ที่ไม่มีในพระไตรปิฎกมาแต่ดั้งเดิมก็ไม่ประกอบวิภัตติเป็นแบบอวิภัตติกนิเทศ

ความเรื่องนี้ได้ทรงทราบถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช-มหาราช สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระศรีนครินทรา-บรมราชชนนี แต่ละพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สร้างพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับมหาจุฬาเตปิฎก พระองค์ละ ๗๐,๐๐๐ บาท รวมเป็น ๒๑๐,๐๐๐ บาท เป็นทุนเริ่มแรกในการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้ ต่อมาได้มี ผู้เจริญศรัทธาตามเบื้องพระยุคลบาท โดยเสด็จพระราชกุศลพิมพ์พระไตรปิฎก ฉบับนี้จนครบ ๔๕ ?เล่มบริบูรณ์ และต่อมา นายพร รัตนสุวรรณ ผู้อำนวยการ ศูนย์พัฒนาศาสนา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดย ความเห็นชอบของสภามหาวิทยาลัย ได้ประชุมศาสนบัณฑิตตรวจชำระและจัดพิมพ์อรรถกถาและฎีกาภาษามคธ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ครบบริบูรณ์แล้ว และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้มีมหกรรมสมโภชพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถา เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๕

บัดนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ปรารภที่จะให้มีการแปลพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับมหาจุฬาเตปิฎก เป็นภาษาไทยขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์การแปลเป็น

ภาษาไทยให้อ่านง่าย เพื่อให้พระภิกษุสามเณร พุทธศาสนิกชน และผู้สนใจทั่วไปเข้าใจเนื้อความในพระไตรปิฎก และเป็นคู่มือในการศึกษาพระไตรปิฎก ภาษามคธฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ที่นิสิตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระ บรมราชูปถัมภ์ จะได้ถือเป็นแนวในการอำนวยการ คณะกรรมการแปล คณะกรรมการตรวจสำนวน คณะกรรมการที่ปรึกษา คณะบรรณาธิการและคณะบรรณกร ประกอบด้วยพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตผู้ทรงคุณวุฒิมาดำเนินการแปล ทั้งนี้ได้ถวายไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยกราบทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรม ราชกุมารี ทรงเป็นองค์ประธานอุปถัมภ์

อนึ่ง ในการแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อมีส่วนร่วมในมหามงคลสมัยพระราชพิธี กาญจนาภิเษก ฉลองสิริราชสมบัติ ๕๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๕๓๙ และพร้อมกันนี้เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยที่ทรงเจริญ พระชนมายุ ๖๐ พรรษา ในพุทธศักราช ๒๕๓๕ รัฐบาลซึ่งมี ฯพณฯ นายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้เห็นความ สำคัญในเรื่องนี้ จึงได้ถวายความอุปถัมภ์โดยจัดงบประมาณแผ่นดินให้ได้ดำเนินการ แปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกมาโดยตลอด นับเป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็น อย่างยิ่ง ที่พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้สำเร็จลงด้วยดี ในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่อง ในมหามงคลสมัยที่ทรงครองสิริราชสมบัติ ๕๐ ปีนั้น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ใช้งบประมาณอันเป็นส่วนของมหาวิทยาลัย

ขออานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย อานุภาพแห่งกุศลเจตนาในการแปลและ จัดพิมพ์พระไตรปิฎก จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรส พระราชธิดา พร้อมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน ขอให้รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จงประสบความสำเร็จในการบริหารราชการแผ่นดิน ขอสรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าจงมีความสุข นิราศทุกข์ นิราศโศก ปราศจากสรรพภัยพิบัติ ใด ๆ จงมีความเกษมสำราญในกาลทุกเมื่อชั่วนิจนิรันดร์ เทอญ.

จิรं ติฏ?ตุ โลกสฺมึ สมฺมาสมฺพุทธสาสนํ.
ขอพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงดำรงอยู่ในโลกสิ้นกาลนาน

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์

บทนำ

พระสุตตันตปิฎก เป็นปิฎก ๑ ในจำนวน ๓ ปิฎกที่เรียกว่า พระไตรปิฎก คือ (๑) พระวินัยปิฎก (ประมวลพุทธพจน์หมวดพระวินัย) (๒) พระสุตตันตปิฎก (ประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตร) (๓) พระอภิธรรมปิฎก (ประมวลพุทธพจน์ หมวดพระอภิธรรม)

พระสุตตันตปิฎก ซึ่งประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตรนั้นประกอบด้วยพระธรรมเทศนาและธรรมบรรยายต่าง ๆ ที่ตรัสยักเยื้องให้เหมาะกับบุคคล เหตุการณ์ และโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา

ที่เรียกพระธรรมเทศนาและธรรมบรรยายทั้งหลายในพระสุตตันตปิฎกว่า “สูตร? พระอรรถกถาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์สุมังคลวิลาสินี อธิบายว่า เพราะมีความหมาย ๖ อย่าง คือ

๑. เพราะบ่งถึงประโยชน์ (อตฺถานํ สูจนโต) คือชี้ให้เห็นประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น

๒. เพราะมีอรรถที่ตรัสไว้ดีแล้ว (สุวุตฺตโต) คือตรัสตามอุปนิสัย หรืออัธยาศัยของเวไนยสัตว์ (ผู้ควรแนะนำ)

๓. เพราะผลิตประโยชน์ (สวนโต) คือก่อให้เกิดผลดุจข้าวกล้าที่เจริญ เติบโตแล้ว ผลิตรวงข้าวต่อไปได้

๔. เพราะหลั่งประโยชน์ (สูทนโต) คือทำให้ประโยชน์หลั่งไหลออกมาดุจแม่โคนมหลั่งน้ำนมออกมา

๕. เพราะป้องกันด้วยดี (สุฏฺฐาณา) คือรักษาประโยชน์ทั้งหลายไว้ได้ด้วยดี

๖. เพราะมีส่วนเสมอด้วยเส้นด้าย (สุตฺตสภาคโต) คือใช้เป็นบรรทัดฐานในการประพฤติปฏิบัติของวิญญูชนดุจเส้นบรรทัดของช่างไม้

มูลเหตุที่พระผู้มีพระภาค (รวมทั้งพระอรหันตสาวก) ทรงแสดงพระสูตร ทั้งหลาย พระอรรถกถาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์สุมังคลวิลาสินีอธิบายว่ามี ๔ ประการ คือ

๑. อัตตัชฌาสยะ ทรงแสดงตามพระอัธยาศัยของพระองค์เอง โดยไม่ต้องมีผู้ใดทูลขอให้ทรงแสดง เช่น อากังเขยยสูตร (ม.มู.) วัตถสูตรหรือวัตถูปมสูตร (ม.มู.) มหาสติปัฏฐานสูตร (ที.ม.) มหาสฬายตนสูตร (ม.อุ.)

๒. ปรัชฌาสยะ ทรงแสดงตามอัธยาศัยของผู้อื่นที่ทรงตรวจดูด้วยพระ ญาณก่อนเสด็จไปโปรด เช่น ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร (สำ.ม., วิ.ม.) จูฬราหุโลวาท-สูตร (ม.ม) ธาตุวิภังคสูตร (ม.อุ.)

๓. ปุจฉาวสิกะ ทรงแสดงตามคำทูลถาม เช่น สามัญญผลสูตร (ที.สี.) เตวิชชสูตร (ที.สี.) สักกปัญหสูตร (ที.ม.) มังคลสูตร (ขุ.ขุ., ขุ.สุ.) พระสูตรต่าง ๆ ในโพชฌังคสังยุต (สำ.ส.) มารสังยุต (สำ.ส.) พรหมสังยุต (สำ.ส.)

๔. อัตถุปปัตติกะ ทรงแสดงตามเรื่องหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ๆ เช่น พรหมชาลสูตร (ที.สี.) ธัมมทายาทสูตร (ม.ม.) จูฬสีหนาทสูตร (ม.ม.) จันทูปมสูตร (สำ.นิ.) ปุตตมังสูปมสูตร (สำ.นิ.) อัคคิกขันธูปมสูตร (สำ.นิ.) เผณ? ปิณฑูปมสูตร (สำ.นิ.) ปาริจฉัตตกูปมูสตร (สำ.นิ.)

โครงสร้างของพระสูตร มีองค์ประกอบ ๓ ส่วน คือ

๑. คำขึ้นต้นหรือข้อความเบื้องต้น ที่เรียกว่านิทานวจนะ ได้แก่ข้อความที่ท่านพระอานนท์กล่าวว่า “เอวมฺเม สุตำ? เป็นต้นไปจนจบข้อความที่บอกถึงความเป็นมาของพระสูตรนั้น ๆ

๒. เนื้อหาของพระสูตรหรือข้อความที่เป็นพระพุทธภาษิตหรือสาวกภาษิตเป็นต้น ได้แก่ข้อความที่ต่อจากนิทานวจนะเป็นต้นไปจนถึงนิคมวจนะ

๓. คำลงท้ายหรือข้อสรุป ที่เรียกว่านิคมวจนะ ได้แก่ข้อความที่ต่อจากเนื้อหาของพระสูตร เช่นข้อความที่ขึ้นต้นว่า “อิทมโวจ ภควา?

พระสูตรที่มีองค์ประกอบครบทั้ง ๓ ส่วนนี้ถือว่ามีความงาม ๓ อย่าง คือ (๑) งามในเบื้องต้นด้วยนิทานวจนะ (๒) งามในท่ามกลางด้วยเนื้อหาที่เป็นพระ พุทธภาษิตหรือสาวกภาษิต (๓) งามในที่สุดด้วยนิคมวจนะ พระสิริมังคลาจารย์ ผู้รจนาคัมภีร์มังคลัตถทีปนีกล่าวว่า มังคลสูตรเป็นตัวอย่างของพระสูตรที่มีความงาม ครบทั้ง ๓ อย่างดังกล่าว

นอกจากนี้ พระสูตรแต่ละสูตรในพระสุตตันตปิฎก ล้วนมีรูปแบบอย่างใด อย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง ในรูปแบบ ๙ อย่างแห่งพุทธพจน์ ที่มีชื่อเฉพาะว่า “นวังคสัตถุศาสน์? (คำสั่งสอนของพระศาสดามีองค์ ๙) คือ

๑. สุตตะ คือระเบียบคำที่เป็นความเรียงแสดงหรือบรรยายข้อธรรมให้ผู้ฟังเห็นประจักษ์ บางกรณีอาจบรรยายเป็นอุปมาโวหารก็มี หรือตั้งประเด็นปัญหาขึ้นถามแล้วตอบเองก็มี เช่น ระเบียบคำในพระสูตรทั่วไป รวมทั้งในพระวินัยปิฎก และนิทเทส (จูฬนิทเทส และมหานิทเทส ผลงานของพระสารีบุตรเถระ)

๒. เคยยะ คือระเบียบคำที่เป็นประเภทร้อยกรองผสมกับคำประเภทร้อยแก้ว เช่น ระเบียบคำในพระสูตรทั้งหลายที่มีคาถาประพันธ์

๓. เวยยากรณะ คือระเบียบคำที่เป็นประเภทร้อยแก้วล้วน เช่น ระเบียบคำในพระอภิธรรมทั้งหมดและพระสูตรทั้งหลายที่ไม่มีคาถาประพันธ์

๔. คาถา คือระเบียบคำที่เป็นประเภทร้อยกรองล้วน เช่น ระเบียบคำในธรรมบท (ขุ.ธ.) เถรคาถา (ขุ.เถร.) เถรีคาถา (ขุ.เถรี.)

๕. อุทาน พระคาถาหรือพระดำรัสที่ทรงเปล่งด้วยพระทัยอันสหรคตด้วยโสมนัสสัมปยุตด้วยญาณ อาจเป็นคำประเภทเวยยากรณะก็มี เป็นคำประเภทคาถาก็มี เช่น ระเบียบคำในอุทาน (มี ๘๒ สูตร)

๖. อิติวุตตกะ คือระเบียบคำที่มีการกล่าวอ้างข้อความอื่นมาประกอบโดย มีคำว่า “วุตฺตำ เหตำ ภควตา? (สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้) เป็นคำเชื่อมความเพื่อนำเข้าสู่คาถาหรือพุทธพจน์ เช่น ระเบียบคำในคัมภีร์อิติวุตตกะ (มี ๑๑๐ สูตร)

๗. ชาตกะ คือระเบียบคำที่มุ่งเล่าเรื่องในอดีต เป็นบุพจริยา เช่น ระเบียบ คำในชาดก ซึ่งเป็นคำประเภทร้อยกรองหรือคาถาล้วน

๘. อัพภูตธรรม คือระเบียบคำที่แสดงถึงเรื่องที่น่าอัศจรรย์ไม่เคยมี เช่นระเบียบคำในพระสูตรทั้งหลายที่กล่าวถึงอัพภูตธรรม

๙. เวทัลละ คือระเบียบคำแบบถาม?ตอบ เช่น ระเบียบคำในพระสูตรที่เป็นปุจฉาวิสัชนา คือที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงตามคำทูลถาม แต่มีลักษณะสำคัญ ๒ อย่าง คือ (๑) ทูลถามเพื่อขอความรู้ (เวท◌ฺจ) (๒) ผู้ทูลถามฟังแล้วพอใจ ติดใจ (ตุฏฺ?◌ิ◌ฺจ) ทูลถามต่อไปอีก เช่น ระเบียบคำในจูฬเวทัลลสูตร (ม.มู.) มหาเวทัลลสูตร (ม.มู.) สักกปัญหสูตร (ที.ม.) สัมมาทิฏฐิสูตร (ม.มู.) มหาปุณณมสูตร (ม.อุ.)

พระสุตตันตปิฎกแบ่งออกเป็น ๕ นิกาย คือ

๑. ทีฆนิกาย

๒. มัชฌิมนิกาย

๓. สังยุตตนิกาย

๔. อังคุตตรนิกาย

๕. ขุททกนิกาย

มีอักษรย่อว่า ที ม สं องฺ ขุ

คำว่า “นิกาย? แปลว่า หมวดหรือหมู่ หมายถึงหมวดหรือหมู่ของพระสูตร การจัดแบ่งหมวดหรือหมู่ของพระสูตร พระสังคีติกาจารย์ (พระเถระผู้ทำสังคายนาพระธรรมวินัย) ใช้เกณฑ์ดังนี้

๑. แบ่งตามความยาวของพระสูตร คือรวบรวมพระสูตรที่มีความยาวมากไว้เป็นหมวดหนึ่งหรือหมู่หนึ่ง เรียกว่า ทีฆนิกาย (หมวดยาว) รวบรวมพระสูตรที่มี ความยาวปานกลางไว้เป็นหมวดหนึ่งหรือหมู่หนึ่ง เรียกว่า มัชฌิมนิกาย (หมวด ปานกลาง) ส่วนพระสูตรที่มีขนาดความยาวน้อยกว่านั้นแยกไปจัดแบ่งไว้ในหมวดอื่นและด้วยวิธีอื่นดังจะกล่าวในข้อ ๒ ข้อ ๓ และข้อ ๔ ตามลำดับ

๒. แบ่งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร คือประมวลพระสูตรที่มีเนื้อหาสาระประเภทเดียวกัน จัดไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า สังยุตตนิกาย (หมวดประมวล เนื้อหาสาระ) เช่นประมวลเรื่องที่เกี่ยวกับพระมหากัสสปเถระเข้าไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า กัสสปสังยุต

๓. แบ่งตามลำดับจำนวนองค์ธรรมหรือหัวข้อธรรมะ คือรวบรวมพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมะเท่ากันเข้าไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า อังคุตตรนิกาย (หมวดยิ่ง ด้วยองค์) และมีชื่อกำกับหมวดย่อยว่า นิบาต มี ๑๑ นิบาต คือหมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรม ๑ ข้อ เรียกว่า เอกกนิบาต ที่มี ๒ ข้อ เรียกว่า ทุกนิบาต ที่มี ๓ ข้อ เรียกว่า ติกนิบาต ที่มี ๔ ข้อ เรียกว่า จตุกกนิบาต ที่มี ๕ ข้อ เรียกว่า ปัญจกนิบาต ที่มี ๖ ข้อ เรียกว่า ฉักกนิบาต ที่มี ๗ ข้อ เรียกว่า สัตตกนิบาต ที่มี ๘ ข้อ เรียกว่า อัฏฐกนิบาต ที่มี ๙ ข้อ เรียกว่า นวกนิบาต ที่มี ๑๐ ข้อ เรียกว่า ทสกนิบาต และ ที่มี ๑๑ ข้อ เรียกว่า เอกาทสกนิบาต

๔. จัดแยกพระสูตรที่ไม่เข้าเกณฑ์ทั้ง ๓ ข้างต้นไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า ขุททกนิกาย (หมวดเล็กน้อย) แบ่งตามหัวข้อใหญ่เป็น ๑๕ คัมภีร์ คือ (๑) ขุททก- ปาฐะ (๒) ธัมมปทะ (ธรรมบท) (๓) อุทาน (๔) อิติวุตตกะ (๕) สุตตนิบาต (๖) วิมานวัตถุ (๗) เปตวัตถุ (๘) เถรคาถา

(๙) เถรีคาถา (๑๐) ชาตกะ (๑๑) นิทเทส (๑๒) ปฏิสัมภิทามัคคะ (ปฏิสัมภิทามรรค) (๑๓) อปทาน (๑๔) พุทธวังสะ (๑๕) จริยาปิฎก

ทีฆนิกายมีพระสูตรรวม ๓๔ สูตร แบ่งย่อยออกเป็นวรรค (ตอน) ได้ ๓ วรรค คือ

๑. สีลขันธวรรค มี ๑๓ สูตร

๒. มหาวรรค มี ๑๐ สูตร

๓. ปาฏิกวรรค มี ๑๑ สูตร

การตั้งชื่อวรรค ท่านตั้งตามเนื้อหาในพระสูตรที่ ๑ ของวรรคก็มี ตามชื่อพระสูตรที่ ๑ ของวรรคก็มี กล่าวคือ ในสีลขันธวรรคมีพรหมชาลสูตรเป็นพระสูตรที่ ๑ พระสูตรนี้ว่าด้วยเรื่องศีลและทิฏฐิ ท่านจึงตั้งชื่อว่า สีลขันธวรรค แปลว่า ตอนที่ว่าด้วยกองศีล ในมหาวรรคมีมหาปทานสูตรเป็นพระสูตรที่ ๑ พระสูตรนี้ว่าด้วยข้อ อ้างใหญ่ คือกล่าวถึงพระประวัติของพระพุทธเจ้าทั้งหลายตั้งแต่อดีตกาล จนมาถึงสมัยของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ท่านจึงตั้งชื่อว่า มหาวรรค แปลว่า ตอนใหญ่ ในปาฏิกวรรคมีปาฏิกสูตรเป็นพระสูตรที่ ๑ พระสูตรนี้ว่าด้วยนักบวชเปลือยชื่อ ปาฏิกบุตร ท่านจึงตั้งชื่อว่า ปาฏิกวรรค แปลว่า ตอนปาฏิกบุตร

พระสูตรในสีลขันธวรรค ๑๓ สูตร คือ

๑. พรหมชาลสูตร ๒. สามัญญผลสูตร

๓. อัมพัฏฐสูตร ๔. โสณทัณฑสูตร

๕. กูฏทันตสูตร ๖. มหาลิสูตร

๗. ชาลิยสูตร ๘. มหาสีหนาทสูตร

๙. โปฏฐปาทสูตร ๑๐. สุภสูตร

๑๑. เกวัฏฏสูตร ๑๒. โลหิจจสูตร

๑๓. เตวิชชสูตร

พระสูตรในมหาวรรค ๑๐ สูตร คือ

๑. มหาปทานสูตร ๒. มหานิทานสูตร

๓. มหาปรินิพพานสูตร ๔. มหาสุทัสสนสูตร

๕. ชนวสภสูตร ๖. มหาโควินทสูตร

๗. มหาสมยสูตร ๘. สักกปัญหสูตร

๙. มหาสติปัฏฐานสูตร ๑๐. ปายาสิราชัญญสูตร

พระสูตรในปาฏิกวรรค ๑๑ สูตร คือ

๑. ปาฏิกสูตร ๒. อุทุมพริกสูตร

๓. จักกวัตติสูตร ๔. อัคคัญญสูตร

๕. สัมปสาทนียสูตร ๖. ปาสาทิกสูตร

๗. ลักขณสูตร ๘. สิงคาลกสูตร

๙. อาฏานาฏิยสูตร ๑๐. สังคีติสูตร

๑๑. ทสุตตรสูตร

ต่อไปนี้ขอแนะนำเฉพาะพระสูตรในสีลขันธวรรคโดยย่อ เพื่อช่วยให้ผู้อ่านสามารถ เข้าใจเรื่องราวในพระสูตรต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้นและจับประเด็นสำคัญได้ถูกต้องครบถ้วน

๑. พรหมชาลสูตร

๑.๑ ที่มาของชื่อ

พรหมชาลสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยข่ายอันประเสริฐ คำว่าข่ายอันประเสริฐ หมายถึงพระสัพพัญญุตญาณของพระผู้มีพระภาค ที่เป็นเหตุให้ทรงรู้ทิฏฐิหรือลัทธิต่าง ๆ ซึ่งแพร่หลายอยู่ในสมัยนั้นโดยแจ่มแจ้ง และยังทรงรู้แจ้งยิ่งไปกว่านั้นอีก

พระสูตรนี้ นอกจากชื่อว่าพรหมชาลสูตรแล้ว พระผู้มีพระภาคยังประทาน ชื่ออื่นอีก ๔ ชื่อ คือ (๑) อัตถชาลสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยข่ายแห่งประโยชน์ เพราะทรงจำแนกประโยชน์ในชาตินี้และประโยชน์ในชาติหน้าไว้ (๒) ธัมมชาลสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยข่ายแห่งธรรม เพราะทรงจำแนกธรรมอันเป็นแบบแผนไว้ (๓) ทิฏฐิชาลสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยข่ายแห่งทิฏฐิหรือลัทธิ เพราะทรงจำแนกทิฏฐิหรือลัทธิต่าง ๆ ไว้ถึง ๖๒ ลัทธิ พระองค์ทรงเห็นว่า สมณพราหมณ์ผู้ยึดถือลัทธิเหล่านั้นกำลังถูกลัทธิที่ตนยึดถือครอบคลุมผูกมัดไว้ จะโผล่ขึ้นก็โผล่อยู่ในลัทธินั้น ติดวนอยู่ในลัทธินั้น มิอาจหลุดพ้นไปได้เหมือนปลาที่ถูกตาข่ายคือแหของ ชาวประมงครอบคลุมไว้ จะโผล่ขึ้นก็โผล่อยู่ในตาข่ายนั้น (๔) สังคามวิชยสูตร แปลว่าพระสูตรที่ว่าด้วยตำราพิชัยสงคราม เพราะผู้ที่ได้ฟังพระสูตรนี้จบแล้วจะสามารถ ย่ำยีพวกมารทั้งที่เป็นเทวบุตรมาร ขันธมาร มัจจุมาร หรือกิเลสมารให้พ่ายแพ้ได้

๑.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ขณะทรงพักแรม ณ พระตำหนักหลวงในพระราชอุทยานอัมพลัฏฐิกา ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างกรุงราชคฤห์กับเมืองนาลันทา โดยทรงปรารภคำติเตียนพระรัตนตรัยของปริพาชกชื่อสุปปิยะและคำสรรเสริญพระรัตนตรัยของพรหมทัตตมาณพผู้เป็นศิษย์ ที่พวกภิกษุได้ยินเข้าแล้ว นำมาสนทนากัน พระผู้มีพระภาคทรงทราบจึงตรัสเตือนภิกษุทั้งหลายมิให้โกรธเมื่อถูกตำหนิติเตียน และมิให้ยินดีจนเหลิงเมื่อได้รับคำสรรเสริญเยินยอ แต่ให้พิจารณาหาสาเหตุแห่งการติเตียนและการสรรเสริญนั้น ๆ ตามความเป็นจริง แล้วชี้แจงให้เขาทราบว่าอะไรเป็นเรื่องจริง อะไรเป็นเรื่องเท็จ ต่อจากนั้นทรงแสดงให้ภิกษุทั้งหลายเห็นว่า หลักธรรมของพระองค์สูงส่งกว่าลัทธิอื่น ๆ ทั้ง ๖๒ ลัทธิที่แพร่หลายอยู่ในสมัยนั้น

๑.๓ รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้เป็นแบบธรรมบรรยายหรือการบรรยายธรรมแบบพูดคนเดียวจนจบเรื่อง ดังที่ท่านพระอานนท์ทูลถามพระผู้มีพระภาคเมื่อทรงบรรยายจบลงว่า “ธรรมบรรยายนี้มีชื่อว่าอะไร พระพุทธเจ้าข้า?

๑.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสถึงสาเหตุที่ทำให้คนสรรเสริญพระองค์ว่าได้แก่ ศีล ๓ ชั้น คือ (๑) จูฬศีล (ศีลอย่างเล็กน้อย) (๒) มัชฌิมศีล (ศีลอย่างกลาง) (๓) มหาศีล (ศีลอย่างใหญ่) กล่าวคือ คนทั้งหลายกล่าวสรรเสริญว่า พระองค์ทรงงดเว้นจากข้อห้ามในจูฬศีล ๒๖ ข้อ ในมัชฌิมศีล ๑๐ ข้อ และในมหาศีล ๗ ข้อ

พระผู้มีพระภาคตรัสถึงสาเหตุที่ทำให้คนสรรเสริญพระองค์อีกอย่างหนึ่งได้แก่ พระสัพพัญญุตญาณ คือทรงรู้แจ้งธรรมะที่ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก ประณีต คาดคะเนเอาด้วยเหตุผลไม่ได้ ละเอียด รู้ได้เฉพาะบัณฑิต เมื่อทรงรู้แจ้งธรรมะนี้แล้ว ทรงสั่งสอนให้ผู้อื่นรู้ตามได้ ด้วยเหตุนี้คนทั้งหลายจึงกล่าวสรรเสริญพระองค์

พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า มีสมณพราหมณ์บางพวกประกาศวาทะแสดงลัทธิ โดยปรารภขันธ์ส่วนอดีตซึ่งเรียกว่าปุพพันตกัปปิกวาทะ มี ๑๘ ลัทธิ และปรารภขันธ์ ส่วนอนาคตและปัจจุบันซึ่งเรียกว่าอปรันตกัปปิกวาทะอีก ๔๔ ลัทธิ แต่เพราะพวกเขาไม่รู้ตามความเป็นจริง จึงถูกลัทธิเหล่านี้ครอบคลุมไว้เหมือนปลาที่ถูกแหครอบคลุม ไว้มิอาจหลุดพ้นไปได้ จึงทรงถือว่า ลัทธิเหล่านี้เป็นมิจฉาทิฏฐิ

ปุพพันตกัปปิกวาทะ ๑๘ ลัทธิ คือ

๑. ลัทธิที่ถือว่า อัตตาและโลกเที่ยง เพราะระลึกชาติได้ตั้งแต่ ๑ ชาติ จนถึงหลายแสนชาติ

๒. ลัทธิที่ถือว่า อัตตาและโลกเที่ยง เพราะระลึกชาติได้ตั้งแต่ ๑ กัปจนถึง ๑๐ กัป

๓. ลัทธิที่ถือว่า อัตตาและโลกเที่ยง เพราะระลึกชาติได้ตั้งแต่ ๑๐ กัปจนถึง ๔๐ กัป

๔. ลัทธิที่ถือว่า อัตตาและโลกเที่ยง เพราะคิดคาดคะเนเอาด้วยเหตุผลทั้ง ๔ ลัทธิแรกนี้เรียกว่า สัสสตวาทะ (ลัทธิที่ถือว่า อัตตาและโลกเที่ยง)

๕. ลัทธิที่ถือว่า พระพรหมเที่ยง แต่พวกที่พระพรหมสร้างขึ้นมา ไม่เที่ยง

๖. ลัทธิที่ถือว่า เทวดาพวกอื่นเที่ยง แต่พวกขิฑฑาปโทสิกา (พวกที่ต้องจุติเพราะชอบเล่นสนุก) ไม่เที่ยง

๗. ลัทธิที่ถือว่า เทวดาพวกอื่นเที่ยง แต่พวกมโนปโทสิกา (พวกที่ต้องจุติเพราะคิดร้ายกันและกัน) ไม่เที่ยง

๘. ลัทธิที่ถือเอาตามที่คิดคาดคะเนด้วยเหตุผลว่าอัตตาฝ่ายจิตเที่ยง แต่อัตตาฝ่ายกายไม่เที่ยง

ตั้งแต่ลัทธิที่ ๕ - ๘ เรียกว่า เอกัจจสัสสตวาทะ (ลัทธิที่ถือว่า บางอย่างเที่ยง)

๙. ลัทธิที่ถือว่า โลกมีที่สุด (มีขอบเขตกำหนดได้)

๑๐. ลัทธิที่ถือว่า โลกไม่มีที่สุด

๑๑. ลัทธิที่ถือว่า โลกมีที่สุดเฉพาะด้านบนกับด้านล่าง ส่วนด้านกว้างหรือด้านขวางไม่มีที่สุด

๑๒. ลัทธิที่ถือเอาตามที่คิดคาดคะเนด้วยเหตุผล ว่าโลกมีที่สุดก็มิใช่ ไม่มีที่สุดก็มิใช่

ตั้งแต่ลัทธิที่ ๙-๑๒ เรียกว่า อันตานันติกวาทะ (ลัทธิที่ถือว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด)

๑๓. ลัทธิที่ปฏิเสธว่า อย่างนี้ก็มิใช่ อย่างนั้นก็มิใช่ อย่างอื่นก็มิใช่ จะว่าไม่ใช่ก็มิใช่ จะว่ามิใช่ไม่ใช่ก็มิใช่ เพราะเกรงว่าจะพูดเท็จ

๑๔. ลัทธิที่ปฏิเสธตามแบบลัทธิที่ ๑๓ เพราะเกรงว่า จะยึดถือผิด ๆ

๑๕. ลัทธิที่ปฏิเสธตามแบบลัทธิที่ ๑๓ เพราะเกรงว่า จะถูกผู้รู้ซักถาม

๑๖. ลัทธิที่ปฏิเสธตามแบบลัทธิที่ ๑๓ และไม่ยอมรับหรือยืนยันอะไรเลย เพราะไม่รู้จริง

ตั้งแต่ลัทธิที่ ๑๓-๑๖ เรียกว่า อมราวิกเขปวาทะ (ลัทธิที่พูดหลบเลี่ยง ไม่แน่นอนตายตัว)

๑๗. ลัทธิที่ถือว่า สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นเองโดยไม่มีเหตุปัจจัย เพราะเคยเกิด เป็นอสัญญีสัตว์ (พรหมพวกหนึ่งที่มีแต่รูป ไม่มีสัญญา)

๑๘. ลัทธิที่ถือเอาตามที่คิดคาดคะเนด้วยเหตุผลว่าสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นเองโดยไม่มีเหตุปัจจัย

ตั้งแต่ลัทธิที่ ๑๗-๑๘ เรียกว่า อธิจจสมุปปันนวาทะ (ลัทธิที่ถือว่า อัตตาและโลกเกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย)

อปรันตกัปปิกวาทะ ๔๔ ลัทธิ คือ

๑. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีรูป (อาศัยรูปอยู่) มีสัญญา (ความรู้สึกขั้นละเอียด)

๒. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีรูป มีสัญญา

๓. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาทั้งที่มีรูปและที่ไม่มีรูป มีสัญญา

๔. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีรูปก็มิใช่ ไม่มีรูปก็มิใช่ (พูด ไม่ได้ว่ามีรูปหรือไม่มีรูป) มีสัญญา

๕. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีที่สุด มีสัญญา

๖. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีที่สุด มีสัญญา

๗. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาทั้งที่มีที่สุดและที่ไม่มีที่สุด มีสัญญา

๘. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีที่สุดก็มิใช่ ไม่มีที่สุดก็มิใช่ (พูดไม่ได้ว่ามีที่สุดหรือไม่มีที่สุด) มีสัญญา

๙. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตามีสัญญาอย่างเดียวกัน

๑๐. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตามีสัญญาต่างกัน

๑๑. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตามีสัญญาเล็กน้อย

๑๒. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตามีสัญญาประมาณมิได้

๑๓. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีแต่สุขอย่างเดียว มีสัญญา

๑๔. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีแต่ทุกข์อย่างเดียว มีสัญญา

๑๕. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีทั้งสุขและทุกข์ มีสัญญา

๑๖. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีทุกข์ก็มิใช่ มีสุขก็มิใช่ มีสัญญา

ทั้ง ๑๖ ลัทธินี้เรียกว่า สัญญีวาทะ (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้ว อัตตามีสัญญา)

๑๗. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีรูป ไม่มีสัญญา

๑๘. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีรูป ไม่มีสัญญา

๑๙. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาทั้งที่มีรูปและที่ไม่มีรูป ไม่มีสัญญา

๒๐. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีรูปก็มิใช่ ไม่มีรูปก็มิใช่ ไม่มีสัญญา

๒๑. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีที่สุด ไม่มีสัญญา

๒๒. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีที่สุด ไม่มีสัญญา

๒๓. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาทั้งที่มีที่สุดและที่ไม่มีที่สุด ไม่มีสัญญา

๒๔. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีที่สุดก็มิใช่ ไม่มีที่สุดก็มิใช่ ไม่มีสัญญา

ตั้งแต่ลัทธิที่ ๑๗-๒๔ เรียกว่า อสัญญีวาทะ (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้ว อัตตาไม่มีสัญญา)

๒๕. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีรูป มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ (พูดไม่ได้ว่า มีสัญญาหรือไม่มีสัญญา)

๒๖. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีรูป มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่

๒๗. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาทั้งที่มีรูปและที่ไม่มีรูป มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่

๒๘. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีรูปก็มิใช่ ไม่มีรูปก็มิใช่ มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่

๒๙. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีที่สุด มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่

๓๐. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีที่สุด มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่

๓๑. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาทั้งที่มีที่สุดและที่ไม่มีที่สุด มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่

๓๒. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีที่สุดก็มิใช่ ไม่มีที่สุดก็มิใช่ มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่

ตั้งแต่ลัทธิที่ ๒๕-๓๒ เรียกว่า เนวสัญญีนาสัญญีวาทะ (ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตามีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่)

๓๓. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาของมนุษย์และสัตว์ ขาดสูญ

๓๔. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่เป็นทิพย์มีรูปเป็นกามาพจร บริโภคอาหาร ขาดสูญ

๓๕. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่เป็นทิพย์มีรูปสำเร็จทางใจ ขาดสูญ

๓๖. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่เป็นอากาสานัญจายตนะ (อัตตาที่ได้อรูปฌานกำหนดอากาศที่ไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์) ขาดสูญ

๓๗. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่เป็นวิญญาณัญจายตนะ (อัตตา ที่ได้อรูปฌานกำหนดวิญญาณที่ไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์) ขาดสูญ

๓๘. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่เป็นอากิญจัญญายตนะ (อัตตา ที่ได้อรูปฌาน กำหนดความไม่มีอะไรเป็นอารมณ์) ขาดสูญ

๓๙. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่เป็นเนวสัญญานาสัญญายตนะ (อัตตาที่ได้อรูปฌาน กำหนดสภาวะที่เป็นสัญญาก็มิใช่ ไม่เป็นสัญญา ก็มิใช่ เป็นอารมณ์) ขาดสูญ

ตั้งแต่ลัทธิที่ ๓๓-๓๙ เรียกว่า อุจเฉทวาทะ (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้ว อัตตาขาดสูญ)

๔๐. ลัทธิที่ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ เป็นนิพพานใน ปัจจุบัน

๔๑. ลัทธิที่ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยปฐมฌาน เป็นนิพพานใน ปัจจุบัน

๔๒. ลัทธิที่ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยทุติยฌาน เป็นนิพพานใน ปัจจุบัน

๔๓. ลัทธิที่ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยตติยฌาน เป็นนิพพานใน ปัจจุบัน

๔๔. ลัทธิที่ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยจตุตถฌาน เป็นนิพพานใน ปัจจุบัน

ตั้งแต่ลัทธิที่ ๔๐-๔๔ เรียกว่า ทิฏฐธัมมนิพพานวาทะ (ลัทธิที่ถือว่า มี สภาวะบางอย่างเป็นนิพพานในปัจจุบัน)

ลัทธิพวกอปรันตกัปปิกวาทะ ๔๔ ลัทธินี้เมื่อรวมกับลัทธิพวกปุพพันตกัปปิกวาทะ ๑๘ ลัทธิข้างต้น ก็เป็น ๖๒ ลัทธิ หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า ทิฏฐิ ๖๒

พระผู้มีพระภาคตรัสสรุปไว้ในตอนท้ายของพระสูตรนี้ว่า พระองค์ทรงรู้แจ้งมูลเหตุแห่งทิฏฐิเหล่านี้ และทรงรู้ด้วยว่าผู้ที่ยึดถือทิฏฐิเหล่านี้มีคติและภพเบื้องหน้าเป็นอย่างไร พระองค์จึงไม่ทรงยึดมั่นถือมั่น เมื่อไม่ทรงยึดมั่นถือมั่น จึงทรงรู้แจ้งความเกิด ความดับ คุณ โทษแห่งเวทนา และอุบายวิธีที่ทำให้สลัดเวทนา (การเสวยอารมณ์ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ออกไปได้ พระองค์จึงทรงหลุดพ้น และตรัสย้ำว่า นี่แหละธรรมะอันลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต คาดคะเนเอาด้วยเหตุผลไม่ได้ ละเอียด รู้ได้เฉพาะบัณฑิต เมื่อพระองค์ทรงรู้แจ้งธรรมะนี้แล้ว ทรงสั่งสอนผู้อื่นให้รู้ตามด้วย จึงเป็นเหตุให้คนทั้งหลายกล่าวสรรเสริญพระองค์ ส่วนสมณพราหมณ์ผู้มีทิฏฐิเหล่านี้ไม่รู้ความจริง บัญญัติทิฏฐิเหล่านี้ขึ้นตามความเข้าใจของตนเอง เป็นการแส่หาการดิ้นรนของคนมีตัณหาคือความทะยานอยากสิ่ง อันน่าใคร่น่าปรารถนาผ่านทางอายตนะ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อมีตัณหา เป็นปัจจัยจึงมีอุปาทาน (ความยึดมั่นถือมั่น) เมื่อมีอุปาทานเป็นปัจจัยจึงมีภพ (ความมีความเป็น) เมื่อมีภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติ(ความเกิด) เมื่อมีชาติเป็นปัจจัยจึงมีชรา(ความแก่) มรณะ(ความตาย) โสกะ(ความเศร้าโศก) ปริเทวะ(ความคร่ำครวญ) ทุกข์(ความไม่สบายกาย) โทมนัส(ความไม่สบายใจ) และอุปายาส(ความคับแค้นใจ)

๑.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ให้ความรู้โดยละเอียด ๒ เรื่อง คือเรื่องศีลและเรื่องทิฏฐิ ซึ่งเป็น เครื่องบ่งบอกถึงความมีสามัคคีหรือความไม่มีสามัคคี ความเจริญหรือความเสื่อม เป็นต้น ของหมู่คณะหรือกลุ่มชนในสังคม กล่าวคือ ถ้าหมู่คณะใดมีศีลเหมือนกัน (สีลสามญฺตา) มีทิฏฐิเหมือนกัน (ทิฏ?ิสามญฺตา) แสดงว่าหมู่คณะนั้นสามัคคีกัน แต่ถ้ามีศีลไม่เหมือนกันก็ดี มีทิฏฐิไม่เหมือนกันก็ดี ก็แสดงว่าไม่สามัคคีกัน

ในเรื่องศีล พระผู้มีพระภาคทรงจำแนกไว้ถึง ๓ ชั้น จากชั้นต่ำไปหาชั้นสูง ทรงเรียกว่า จูฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล รวม ๔๓ ข้อ (กล่าวไว้โดยละเอียดอีกครั้งหนึ่งในสามัญญผลสูตร ส่วนในสูตรอื่น ๆ เมื่อกล่าวถึงศีล ก็จะปรากฏแต่โดยย่อ และให้ดูรายละเอียดในสามัญญผลสูตร) ทรงเน้นว่าพระองค์ทรงมีศีลเหล่านี้โดยสมบูรณ์ คนทั้งหลายจึงสรรเสริญพระองค์ ส่วนสมณพราหมณ์บางพวกไม่มีศีลเหล่านี้

ในเรื่องทิฏฐิ ทรงจำแนกไว้ถึง ๖๒ ทิฏฐิ ซึ่งครอบคลุมทิฏฐิหรือลัทธิทั้งหมดที่แพร่หลายอยู่ในสมัยนั้น ไม่พบว่าได้มีการบันทึกเรื่องนี้ไว้ละเอียดแบบนี้ในที่ใด พระสูตรนี้จึงอาจถือว่าเป็นแหล่งความรู้ทางปรัชญาอินเดียโบราณที่สมบูรณ์ที่สุด

พระผู้มีพระภาคทรงสรุปไว้ว่า ทิฏฐิเหล่านี้เป็นมิจฉาทิฏฐิ ไม่ใช่ทางให้พ้นทุกข์ได้เลย แต่กลับทำให้ผู้เชื่อถือต้องประสบทุกข์เหมือนปลาติดตาข่าย

๒. สามัญญผลสูตร

๒.๑ ที่มาของชื่อ

สามัญญผลสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยผลแห่งความเป็นสมณะ คำว่า ความเป็นสมณะ หมายถึงการบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ในพระสูตรนี้ พระ ผู้มีพระภาคทรงพิสูจน์ให้เห็นชัดว่าการบวชได้ผลเห็นประจักษ์

๒.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่พระเจ้าอชาตศัตรู กษัตริย์แคว้นมคธ ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ สวนมะม่วงของหมอชีวก โกมารภัจ เขตกรุงราชคฤห์ ท่ามกลางภิกษุจำนวน ๑,๒๕๐ รูป ในคืนวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ เหตุที่ตรัสพระสูตร นี้ เพราะพระเจ้าอชาตศัตรูทูลถามว่า คนที่มีศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่งสามารถนำ มาประกอบอาชีพให้เกิดผลประจักษ์แล้วนำผลนั้นมาบำรุงเลี้ยงบิดามารดา บุตรภริยา ญาติมิตร ให้เป็นสุขสำราญได้ และนำผลบางส่วนมาบำเพ็ญทักษิณาในสมณพราหมณ์ ทั้งหลายก็ได้ผลอย่างสูง คือได้เกิดในสุคติโลกสวรรค์ พระผู้มีพระภาคจะทรงอธิบายให้เข้าใจได้ไหมว่า การบวชให้ผลที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบันเหมือนผลแห่งศิลปะดังกล่าว พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า การบวชมีผลมากกว่า

๒.๓ รูปแบบของพระสูตร

สามัญญผลสูตรเป็นแบบการสนทนาธรรมถาม-ตอบ

๒.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ในตอนต้น พระเจ้าอชาตศัตรูทรงเล่าว่าได้เสด็จไปหาเจ้าลัทธิ ๖ คน คือ (๑) ครูปูรณะ กัสสปะ (๒) ครูมักขลิ โคศาล (๓) ครูอชิตะ เกสกัมพล (๔) ครูปกุธะ กัจจายนะ (๕) ครูนิครนถ์ นาฏบุตร (๖) ครูสัญชัย เวลัฏฐบุตร ได้ตรัสถามปัญหาเรื่องสามัญญผล ครูทั้ง ๖ ก็ได้ทูลอธิบายลัทธิของตนให้ทรงทราบ

ลัทธิทั้ง ๖ คือ

๑. ลัทธิของครูปูรณะ กัสสปะ จัดอยู่ในประเภทอกิริยวาทะ คือเห็นว่าทำไม่เป็นอันทำ (การกระทำไม่มีผลคือทำบุญไม่ได้บุญ ทำบาปไม่ได้บาป)

๒. ลัทธิของครูมักขลิ โคศาล จัดอยู่ในประเภทนัตถิกวาทะ คือเห็นว่าไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย (ความบริสุทธิ์ ความเศร้าหมอง ไม่มีเหตุปัจจัย คือหลังจากเวียนว่ายตายเกิดจนถึงที่สุดแล้ว สัตว์จักบริสุทธิ์เอง ที่เรียกว่าสังสารสุทธิ)

๓. ลัทธิของครูอชิตะ เกสกัมพล จัดอยู่ในประเภทอุจเฉทวาทะ คือเห็นว่าขาดสูญ (ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล)

๔. ลัทธิของครูปกุธะ กัจจายนะ จัดอยู่ในประเภทนัตถิกวาทะ

๕. ลัทธิของครูนิครนถ์ นาฏบุตร จัดอยู่ในประเภทอัตตกิลมถานุโยค คือการทรมานตนเพื่อเผากิเลส และอยู่ในประเภทสัสสตวาทะ คือเห็นว่าชีวะเที่ยง

๖. ลัทธิของครูสัญชัย เวลัฏฐบุตร จัดอยู่ในประเภทอมราวิกเขปวาทะ คือมีวาทะหลบเลี่ยงไม่ตายตัว

หลังจากนั้น พระผู้มีพระภาคทรงพิสูจน์ให้พระเจ้าอชาตศัตรูเห็นประจักษ์ว่า การบวชในพระพุทธศาสนามีผลดีอย่างไร โดยทรงจำแนกเป็นข้อ ๆ และทรงซักถามให้พระเจ้าอชาตศัตรูตรัสตอบเป็นบางข้อ ดังนี้

๑. ตรัสถามว่า ถ้าคนที่เคยเป็นทาสหรือกรรมกรของพระเจ้าอชาตศัตรูออก บวชแล้วประพฤติตนดีงาม พระเจ้าอชาตศัตรูจะทรงเรียกร้องให้พระรูปนั้นสึกออกมารับใช้เป็นทาสหรือกรรมกรต่อไปอีกหรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่ทรงเรียกร้องให้สึก แต่กลับจะทรงแสดงความเคารพ จะทรงถวายปัจจัย ๔ และความคุ้มครองป้องภัยให้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงสรุปว่า นี้แหละผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน

๒. ตรัสถามว่า ถ้าคนที่เคยทำนาของพระเจ้าอชาตศัตรูออกบวชแล้วประพฤติ ตนดีงาม พระเจ้าอชาตศัตรูจะทรงเรียกร้องให้สึกออกมาทำนาอย่างเดิมหรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่ แต่กลับจะทรงแสดงความเคารพ จะทรงถวายปัจจัย ๔ และ ความคุ้มครองป้องภัยให้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงสรุปว่า นี้ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลข้อก่อน

๓. ตรัสต่อไปว่า เมื่อคหบดีหรือบุตรคหบดีฟังธรรมของพระผู้มีพระภาค แล้วเกิดความเลื่อมใส จึงออกบวชแล้วประพฤติพรหมจรรย์ สมบูรณ์ด้วยจูฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล สำรวมอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ มิให้ บาปอกุศลเข้ามาท่วมทับใจ มีสติสัมปชัญญะ มีความสันโดษยินดีด้วยปัจจัย ๔ ตามมีตามได้ ออกป่าหาความสงัด บำเพ็ญสมาธิ ละกิเลสที่เรียกว่านิวรณ์ ๕ ได้ จึงได้บรรลุฌานที่ ๑ (ปฐมฌาน) นี้ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลข้อก่อน ๆ

๔. ตรัสต่อไปว่า ภิกษุผู้ได้ฌานที่ ๑ แล้ว เมื่อปฏิบัติธรรมต่อไปก็ได้ฌาน ที่ ๒ (ทุติยฌาน) นี้ ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลข้อก่อน ๆ

๕. ตรัสต่อไปว่า ภิกษุผู้ได้ฌานที่ ๒ แล้ว เมื่อปฏิบัติธรรมต่อไปก็ได้ฌาน ที่ ๓ (ตติยฌาน) นี้ ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลข้อก่อน ๆ

๖. ตรัสต่อไปว่า ภิกษุผู้ได้ฌานที่ ๓ แล้ว เมื่อปฏิบัติธรรมต่อไปก็ได้ฌาน ที่ ๔ (จตุตถฌาน) นี้ ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลข้อก่อน ๆ

๗. ตรัสต่อไปว่า ภิกษุผู้ได้ฌาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดวิปัสสนาญาณ ญาณที่ทำให้เกิดความเห็นแจ้ง เธอก็สามารถเห็นแจ้งว่า กายนี้ไม่เที่ยง มีการแตกทำลายไปเป็นธรรมดา วิญญาณก็อาศัยอยู่ในกายนี้ เกี่ยวเนื่องอยู่ในกายนี้ นี้ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลข้อก่อน ๆ

๘. ตรัสต่อไปว่า ภิกษุผู้ได้ฌาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดมโนมยิทธิญาณ ญาณที่ทำให้ได้ฤทธิ์ทางใจ เธอก็สามารถเนรมิตกายอื่นขึ้นมาด้วยอำนาจจิต นี้ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลข้อก่อน ๆ

๙. ตรัสต่อไปว่า ภิกษุผู้ได้ฌาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดอิทธิวิธญาณ ญาณที่ทำให้แสดงฤทธิ์ได้ เธอสามารถแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง เช่น คนเดียวแสดงให้เห็นเป็นหลายคนได้ นี้ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลข้อก่อน ๆ

๑๐. ตรัสต่อไปว่า ภิกษุผู้ได้ฌาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดทิพพโสตธาตุญาณ ญาณที่ทำให้เกิดหูทิพย์) เธอก็สามารถได้ยินเสียง ๒ ชนิด คือเสียงคนและเสียงทิพย์ได้ชัดเจนทั้งที่อยู่ใกล้และไกล นี้ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลข้อก่อน ๆ

๑๑. ตรัสต่อไปว่า ภิกษุผู้ได้ฌาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดเจโตปริยญาณ ญาณที่ทำให้กำหนดจิตของผู้อื่นได้ เธอก็สามารถกำหนดรู้จิตของคนอื่นตลอดจนจิตของสัตว์ทั้งหลายได้ชัดเจน นี้ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลข้อก่อน ๆ

๑๒. ตรัสต่อไปว่า ภิกษุผู้ได้ฌาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดปุพเพนิวาสานุส-สติญาณ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้ เธอก็สามารถระลึกชาติก่อนๆ ได้ นี้ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลข้อก่อน ๆ

๑๓. ตรัสต่อไปว่า ภิกษุผู้ได้ฌาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดทิพพจักขุญาณ ญาณที่ทำให้ได้ตาทิพย์ เธอก็สามารถมองเห็นหมู่สัตว์ทุกๆ ชั้น ที่กำลังจุติ กำลังปฏิสนธิ นี้ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลข้อก่อนๆ

๑๔. ตรัสต่อไปว่า ภิกษุผู้ได้ฌาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดอาสวักขยญาณ ญาณที่ทำลายอาสวะให้หมดไป เธอก็สามารถรู้เห็นตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่เหตุแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ทางให้ถึงความดับทุกข์ (รู้อริยสัจ ๔) พร้อมกับรู้อย่างนี้ จิตของเธอก็หลุดพ้นจากอาสวะและอวิชชา เกิดความรู้ชัดว่า “การเกิดสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำสำเร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป? นี้ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลข้อก่อนๆ

๒.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้แสดงข้อพิสูจน์ให้เห็นชัดว่า การบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนามีผลเห็นประจักษ์ ผลแห่งการบวชนั้นอาจแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม กลุ่มที่ ๑ คือผลข้อ ๑ – ๒ สามารถเปลี่ยนสถานภาพของผู้บวชซึ่งเดิมอาจเป็นทาส กรรมกรและชาวนา ซึ่งเป็นสามัญชน ให้มีสถานภาพสูงขึ้น แม้แต่พระเจ้าแผ่นดินก็เคารพนับถือ กลุ่มที่ ๒ คือผลข้อ ๓ – ๖ สามารถยกระดับจิตของผู้บวชให้สูงขึ้นถึงขั้นได้ฌาน ๔ กลุ่มที่ ๓ คือผลข้อ ๗ – ๑๔ สามารถพัฒนาจิตให้ได้วิชชา ๘

เมื่อเปรียบเทียบกับลัทธิของครูทั้ง ๖ ที่พระเจ้าอชาตศัตรูตรัสเล่าในตอนต้น จะเห็นได้ว่าแตกต่างกันมาก ข้อนี้เองทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูทรงเลื่อมใสทันทีเพราะทรงเห็นผลประจักษ์ หากพระองค์ไม่ทรงทำปิตุฆาต (ฆ่าบิดา) เสียก่อน พระองค์จะต้องสำเร็จเป็นพระโสดาบันในทันที แต่ถึงกระนั้น พระองค์ก็ทรงได้รับประโยชน์จากพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้มาก กล่าวคือก่อนหน้านี้เมื่อพระราชบิดาสิ้นพระชนม์แล้ว พระองค์บรรทมไม่หลับเลยทั้งกลางวันและกลางคืน แต่หลังจากได้เฝ้าพระผู้มี พระภาคและได้ฟังสามัญญผลสูตรนี้แล้วก็บรรทมหลับสนิท พระองค์ทรงปฏิบัติกิจของผู้เป็นพุทธมามกชนไว้มาก เช่นทรงบำรุงพระสงฆ์ ทะนุบำรุงและส่งเสริมการ เผยแผ่พระพุทธศาสนา ทรงเป็นศาสนูปถัมภกในการทำสังคายนาพระธรรมวินัย ครั้งแรกหลังพุทธปรินิพพานได้ ๓ เดือน ในคัมภีร์สุมังคลวิลาสินี กล่าวว่าในอนาคต พระเจ้าอชาตศัตรูจะได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าพระนามว่า ชีวิตวิเสส

พระสูตรนี้จึงให้ความรู้เกี่ยวกับลัทธินอกพระพุทธศาสนา ๖ ลัทธิพอสมควร แม้เจ้าลัทธิเหล่านั้นจะไม่ตอบปัญหาของพระเจ้าอชาตศัตรูก็ตาม

๓. อัมพัฏฐสูตร

๓.๑ ที่มาของชื่อ

อัมพัฏฐสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยอัมพัฏฐมาณพ ที่ชื่ออย่างนี้เพราะเนื้อหาของพระสูตรนี้เป็นข้อโต้ตอบระหว่างพระผู้มีพระภาคกับอัมพัฏฐมาณพในเรื่อง วรรณะ

๓.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่อัมพัฏฐมาณพ ขณะประทับแรมอยู่ในป่า ใกล้หมู่บ้านอิจฉานังคละ เขตเมืองอุกกัฏฐะ ที่พระเจ้าปเสนทิโกศล กษัตริย์แห่งแคว้นโกศล พระราชทานเป็นพรหมไทยให้พราหมณ์โปกขรสาติเป็นผู้ปกครอง พราหมณ์โปกขรสาติทราบว่า พระผู้มีพระภาคเสด็จมา จึงมอบหมายให้อัมพัฏฐมาณพ ผู้เป็นศิษย์ไปสังเกตดูว่าเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจริงตามกิตติศัพท์เล่าลือ หรือไม่ เมื่ออัมพัฏฐมาณพถามว่า จะสังเกตจากอะไร จึงบอกให้ตรวจดูว่า มีมหาปุริสลักษณะ ครบ ๓๒ ประการตามคัมภีร์มันตระของตนหรือไม่ แต่อัมพัฏฐมาณพ กลับไปแสดงอาการไม่เคารพ พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสพระสูตรนี้เพื่อทำลายทิฏฐิมานะเรื่องการถือชั้นวรรณะ

๓.๓ รูปแบบของพระสูตร

อัมพัฏฐสูตรเป็นแบบการสนทนาโต้ตอบ ส่วนใหญ่พระผู้มีพระภาคทรงซักไซ้ไล่เลียงจนอัมพัฏฐมาณยอมจำนนด้วยหลักฐานและเหตุผล ลดทิฏฐิมานะลง กลับขอความรู้จากพระผู้มีพระภาค

๓.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

เริ่มต้น อัมพัฏฐมาณพซึ่งได้รับยกย่องว่ามีชาติตระกูลดี มีการศึกษาดี ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคอย่างองอาจกล้าหาญ แสดงกิริยาอาการเหยียดหยามพระผู้มี พระภาคด้วยการยืนสนทนาบ้างเดินสนทนาบ้าง โดยอ้างว่าผู้เป็นพราหมณ์สมควรสนทนาอย่างนี้กับสมณะศีรษะโล้น ซึ่งเป็นดุจคนชั้นต่ำที่เกิดจากเท้าของท้าวมหาพรหม เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสเตือนว่า ทำไมไม่ทำธุระที่ได้รับมอบหมายมา ไฉนจึงมาแสดง กิริยาของผู้ไร้การศึกษาเช่นนี้

อัมพัฏฐมาณพโกรธจัด จึงกล่าววาจากระทบถึงศากยวงศ์ว่าเป็นสกุลไพร่ ดุร้าย เพราะไม่เคารพตนซึ่งมีวรรณะสูงกว่า พระผู้มีพระภาคจึงทรงซักประวัติบรรพบุรุษของอัมพัฏฐมาณพ จนเขายอมรับว่าบรรพบุรุษของเขาชื่อกัณหะ ซึ่งเป็นต้นสกุล กัณหายนโคตร กัณหะเป็นลูกของหญิงรับใช้ของพระเจ้าโอกกากราชผู้ทรงเป็นบรรพบุรุษ ของพวกศากยกษัตริย์

จากนั้น ทรงซักถามถึงประเพณีนิยมของพราหมณ์ที่ปฏิบัติต่อกษัตริย์และพราหมณ์ตามหัวข้อต่อไปนี้

๑. ตรัสถามว่า บุตรที่เกิดจากบิดาเป็นกษัตริย์ มารดาเป็นพราหมณ์ จะได้ ที่นั่งและน้ำในหมู่พราหมณ์หรือไม่ ทูลตอบว่า ได้

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะยอมให้ร่วมบริโภคอาหารในพิธีศราทธ์ (พิธีทำ บุญให้ผู้ตาย) พิธีถาลิปากะ (พิธีในงานมงคล) ยัญพิธี (พิธีบวงสรวง) และพิธีปาหุนะ (พิธีต้อนรับแขก) หรือไม่ ทูลตอบว่า ยอม

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะสอนมันตระ (มนตร์) ให้หรือไม่ ทูลตอบว่า สอนให้

ตรัสถามว่า พราหมณ์จะห้ามเขาแต่งงานกับสตรีพราหมณ์หรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่ห้าม

ตรัสถามว่า เขาจะได้รับอภิเษกเป็นกษัตริย์หรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่ได้

ตรัสถามว่า เพราะเหตุไร ทูลตอบว่า เพราะเขาไม่บริสุทธิ์ฝ่ายมารดา

๒. ตรัสถามว่า บุตรที่เกิดจากบิดาเป็นพราหมณ์ มารดาเป็นกษัตริย์ จะได้ ที่นั่งและน้ำในหมู่พราหมณ์ จะได้ร่วมบริโภคอาหารในพิธีกรรม (ดังกล่าวข้างต้น) หรือไม่ ทูลตอบว่า ได้

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะสอนมันตระให้หรือไม่ ทูลตอบว่า สอนให้

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะห้ามเขาแต่งงานกับสตรีพราหมณ์หรือไม่ ทูล ตอบว่า ไม่ห้าม

ตรัสถามว่า เขาจะได้รับอภิเษกเป็นกษัตริย์หรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่ได้

ตรัสถามว่า เพราะเหตุไร ทูลตอบว่า เพราะเขาไม่บริสุทธิ์ฝ่ายบิดา

ตรัสสรุปว่า เมื่อเปรียบเทียบกันระหว่างหญิงกษัตริย์กับหญิงพราหมณ์ ชายกษัตริย์กับชายพราหมณ์ตามกรณีตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า กษัตริย์ประเสริฐกว่า เพราะบุตรที่เกิดจากหญิงพราหมณ์เป็นกษัตริย์ไม่ได้

๓. ตรัสถามว่า พราหมณ์ที่ถูกลงโทษโกนศีรษะ ถูกเอาขี้เถ้าโรยศีรษะ ถูกเนรเทศออกจากเมือง จะได้อาสนะและน้ำในหมู่พราหมณ์ จะได้ร่วมบริโภคอาหารในพิธีกรรม (ดังกล่าวข้างต้น) หรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่ได้

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะสอนมันตระให้หรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่สอน

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะห้ามเขาแต่งงานกับสตรีพราหมณ์หรือไม่ ทูล ตอบว่า ห้าม

๔. ตรัสถามว่า กษัตริย์ที่ถูกลงโทษโกนศีรษะ ถูกเอาขี้เถ้าโรยบนศีรษะ ถูกเนรเทศออกจากเมือง จะได้อาสนะและน้ำในหมู่พราหมณ์ จะได้ร่วมบริโภคอาหารในพิธีกรรม (ดังกล่าวข้างต้น) หรือไม่ ทูลตอบว่า ได้

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะสอนมันตระให้หรือไม่ ทูลตอบว่า สอนให้

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะห้ามเขาแต่งงานกับสตรีพราหมณ์หรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่ห้าม

ตรัสสรุปว่า กษัตริย์ประเสริฐกว่าพราหมณ์ แล้วทรงอ้างสุภาษิตของพรหมชื่อสนังกุมารมารับรองว่า “ในหมู่ชนที่ถือชาติตระกูลเป็นใหญ่ กษัตริย์นับว่าประเสริฐที่สุด ส่วนท่านผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชา (ความรู้) และจรณะ (ความประพฤติ) คือผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่เทวดาและมนุษย์?

อัมพัฏฐมาณพทูลถามว่า วิชชาคืออะไร จรณะคืออะไร ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะเป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายจรณะตามแนวศีล ๓ ชั้น คือ จูฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล พร้อมทั้งทรงอธิบายวิชชาตามแนววิชชา ๘ ดังรายละเอียดในสามัญญ?ผลสูตร ตรัสสรุปว่า ใครก็ตามที่ยังถือชาติ ถือโคตร ถือตัว ถืออาวาหะ วิวาหะอยู่ ชื่อว่ายังอยู่ห่างไกลจากวิชชาและจรณะอันยอดเยี่ยม ต่อเมื่อละการถือเหล่านั้นได้ แล้ว จึงจะชื่อว่า เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ

จากนั้นตรัสถึงทางแห่งความเสื่อมของวิชชาและจรณะไว้ดังนี้

๑. สมณพราหมณ์ผู้ไม่ได้วิชชาและจรณะอันยอดเยี่ยม ก็จะหาบบริขารของนักบวชออกป่า กินผลไม้ที่หล่นลงมา

๒. สมณพราหมณ์ที่ปฏิบัติตามข้อ ๑ ไม่ได้ ก็จะถือเสียมและตะกร้า ออกมาขุดเผือกมันและเก็บผลไม้กิน

๓. สมณพราหมณ์ที่ปฏิบัติตามข้อ ๑ และข้อ ๒ ไม่ได้ ก็จะสร้างโรงบูชาไฟขึ้นท้ายหมู่บ้านและนิคม คอยหาฟืนมาบำเรอไฟ เพื่อหวังเครื่องบูชาจากชาวบ้าน

๔. สมณพราหมณ์ที่ปฏิบัติตามข้อ ๑ ข้อ ๒ และข้อ ๓ ไม่ได้ ก็จะปลูกบ้าน มีประตู ๔ ด้าน ที่ถนนสี่แยก เพื่อคอยบูชาสมณพราหมณ์ที่เดินทางมาจากทิศต่าง ๆ

ตรัสถามอัมพัฏฐมาณพว่า เขากับอาจารย์ของเขาคือโปกขรสาติพราหมณ์ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะดังกล่าวหรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่

ตรัสถามว่า ปฏิบัติตามทางเสื่อมแห่งวิชชาและจรณะดังกล่าวแล้วข้อใดได้บ้าง ทูลตอบว่า ปฏิบัติตามไม่ได้เลย

จึงตรัสสรุปว่า ทั้งอัมพัฏฐมาณพและอาจารย์ไม่มีคุณความดีอะไรเลย แต่ยัง ถือผิด ๆ ว่า สมณะศีรษะโล้นเป็นพวกดำ เกิดจากเท้าของท้าวมหาพรหม จะเจรจากับผู้รู้ไตรเพทได้อย่างไร โปกขรสาติถือตัวว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลพระราชทานพรหมไทยด้วยความเคารพเลื่อมใส แต่ทำไมไม่โปรดให้เข้าเฝ้าในที่เฉพาะพระพักตร์ เมื่อจะทรงปรึกษาข้อราชกิจ จะต้องมีม่านกั้นบังไว้มิให้เห็นพระองค์เล่า

สมณ- พราหมณ์ในบัดนี้ที่เรียนมันตระจนท่องได้ตามที่ฤาษีผู้เป็นปาจารย์ผูก(แต่ง)ไว้ ก็หาใช่ว่าจะเป็นฤาษีเหมือนดังเช่นฤาษีผู้เป็นปาจารย์เหล่านั้นไม่

๓.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ให้ความรู้เกี่ยวกับทรรศนะเรื่องวรรณะหรือการแบ่งชนชั้นในสังคมของอินเดียทั้งในสมัยก่อนพุทธกาลและสมัยพุทธกาล โดยเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างทรรศนะของศาสนาพราหมณ์กับของพระพุทธศาสนา กล่าวคือทรรศนะฝ่ายพราหมณ์ถือว่า คนเราดีหรือเลวติดมาแต่ชาติกำเนิด แต่ฝ่ายพุทธถือว่า คนเราไม่ได้ดีหรือเลวมาแต่ชาติกำเนิด แต่จะดีหรือเลวโดยวิชชา (ความรู้) และจรณะ (ความประพฤติ) ซึ่งเป็นการปฏิวัติทรรศนะทางสังคมของอินเดียสมัยพุทธกาล

ที่อัมพัฏฐมาณพอ้างว่าวรรณะพราหมณ์สูงกว่าวรรณะอื่น ๆ เพราะถือตามคัมภีร์พราหมณ์อย่างเคร่งครัด เช่นในปุรุษศุกตะแห่งฤคเวทกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “...เมื่อเขาแบ่งปฐมปุรุษะนั้น พราหมณ์เป็นปาก กษัตริย์เป็นแขน ไวศยะ (แพศย์) เป็นขาอ่อน และศูทรเป็นเท้าของปฐมปุรุษะนั้น? ในสมัยต่อมาเชื่อว่า ปฐมปุรุษะ คือพรหมหรือท้าวมหาพรหม เชื่อต่อไปว่า พวกพราหมณ์เกิดจากโอษฐ์(ปาก) กษัตริย์เกิดจากแขน(พาหา) แพศย์เกิดจากขาอ่อน(อูรุ) และศูทรเกิดจากเท้า(บาท) ของ พรหม แต่คติความเชื่อนี้เมื่อตกมาถึงสมัยพุทธกาลคงจางลงบ้างแล้ว เห็นได้จากประเพณีนิยมของพราหมณ์ที่พระพุทธองค์ทรงยกขึ้นซักถามอัมพัฏฐมาณพ จนทำให้อัมพัฏฐมาณพยอมรับว่ากษัตริย์ประเสริฐกว่าพราหมณ์

๔. โสณทัณฑสูตร

๔.๑ ที่มาของชื่อ

โสณทัณฑสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยโสณทัณฑพราหมณ์ ที่ชื่ออย่างนี้เพราะเนื้อหาสำคัญของพระสูตรนี้เป็นข้อสนทนาถาม-ตอบ ระหว่างพระผู้มีพระภาค กับโสณทัณฑพราหมณ์ผู้มีใจเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคอยู่ก่อนแล้ว จากการได้ยินกิตติศัพท์เกี่ยวกับพุทธคุณ การสนทนาถาม-ตอบจึงเป็นไปอย่างราบรื่น ไม่มีข้อ โต้แย้งจากโสณทัณฑพราหมณ์

๔.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสแก่โสณทัณฑพราหมณ์ขณะประทับอยู่ที่ริมสระคัคครา เขตกรุงจัมปา เมืองหลวงของแคว้นอังคะ ซึ่งขณะนั้นขึ้นกับแคว้นมคธของพระเจ้าพิมพิสาร โสณทัณฑพราหมณ์ได้รับพระราชทานเป็นพรหมไทยให้ปกครองกรุงจัมปา ฉะนั้น เมื่อได้ทราบข่าวการเสด็จมาของพระผู้มีพระภาคจึงรีบไปเฝ้าถึงที่ประทับ แม้ถูกพราหมณ์ผู้มาจากต่างถิ่น และพราหมณ์ผู้เป็นสานุศิษย์บริวารคัดค้านว่าไม่สมควรไปเฝ้า ควรให้พระผู้มีพระภาคเสด็จมาหาเอง ก็ไม่ฟัง กลับโต้แย้งพวกพราหมณ์เหล่านั้นว่า พระผู้มีพระภาคทรงมีคุณสมบัติยิ่งใหญ่สมควรไปเฝ้าทั้งหมดจึงพากันไปเข้าเฝ้า ขณะเข้าเฝ้าก็นึกภาวนาขอให้พระผู้มีพระภาคตรัสถามเรื่องที่ตนตอบได้เถิด จะได้ไม่เสื่อมเสียเกียรติยศ เพราะการเสื่อมเสียเกียรติยศหมายถึงการเสื่อมลาภสักการะที่ควรจะได้อีกด้วย พระผู้มีพระภาคทรงทราบวาระจิตของโสณทัณฑพราหมณ์จึงตรัสถามเรื่องที่เขาตอบได้คือเรื่องคุณสมบัติของพราหมณ์อันเป็นเนื้อหาสำคัญของพระสูตรนี้

๔.๓ รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้เป็นแบบการสนทนาถาม-ตอบ ในตอนต้น พระผู้มีพระภาคเป็นฝ่ายถาม โสณทัณฑพราหมณ์เป็นฝ่ายตอบ ในตอนท้ายโสณทัณฑพราหมณ์เป็นฝ่ายถาม แต่ถามเพื่อขอความรู้ ไม่ใช่ถามเพื่อโต้แย้ง

๔.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระสูตรนี้ว่าด้วยเรื่องคุณสมบัติของพราหมณ์ คือพระผู้มีพระภาคตรัสถาม โสณทัณฑพราหมณ์ว่า ผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติกี่อย่าง พวกพราหมณ์จึงจะเรียกเขาว่าเป็นพราหมณ์ และผู้นั้นจะเรียกตัวเองว่าเป็นพราหมณ์ ก็เรียกได้อย่างถูกต้อง ไม่ใช่กล่าวเท็จ

โสณทัณฑพราหมณ์ทูลตอบว่า ผู้ที่จะชื่อว่าเป็นพราหมณ์ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ ๕ อย่าง คือ

๑. มีชาติตระกูลดี คือเกิดจากบิดามารดาเป็นพราหมณ์สืบต่อกันมาเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ

๒. ท่องจำมันตระในพระเวทได้ เป็นผู้คงแก่เรียน

๓. มีผิวพรรณดี มีรูปงาม

๔. มีศีล ตั้งมั่นในศีล

๕. มีปัญญา

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ในคุณสมบัติ ๕ อย่างนี้ ถ้าจะตัดออกไปสักอย่าง หนึ่ง ควรตัดอย่างไหน โสณทัณฑพราหมณ์ทูลตอบว่า ตัดอย่างที่ ๓ คือ ผิวพรรณดีออกไปได้

ตรัสถามต่อไปว่า ในคุณสมบัติที่เหลือ ๔ อย่างนั้น ถ้าจะตัดออกไปอีกสักอย่าง หนึ่ง ควรตัดอย่างไหน โสณทัณฑพราหมณ์ทูลตอบว่า ตัดอย่างที่ ๒ คือท่องจำ มันตระได้ออกไป

ตรัสถามต่อไปว่า ในคุณสมบัติที่เหลือ ๓ อย่างนั้น ถ้าจะตัดออกไปอีกสักอย่าง หนึ่ง ควรตัดอย่างไหน โสณทัณฑพราหมณ์ทูลตอบว่า ตัดอย่างที่ ๑ คือชาติตระกูลดี ออกไป

พอโสณทัณฑพราหมณ์ตอบจบ พวกพราหมณ์ที่มาด้วยพากันคัดค้านและขอร้องให้โสณทัณฑพราหมณ์อย่ายอมตัดคุณสมบัติใด ๆ ออกไป เพราะเป็นการ กระทบผิวพรรณ มันตระ และชาติตระกูล การพูดตามวาทะของพระสมณโคดมเช่นนี้ทำให้เสียเปรียบ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสแก่พวกพราหมณ์เหล่านั้นว่า ถ้าเห็นว่าตัวเองฉลาดกว่าโสณทัณฑพราหมณ์ ก็จงมาตอบคำถามแทนโสณทัณฑพราหมณ์ พวก พราหมณ์เหล่านั้นจำต้องยอมให้โสณทัณฑพราหมณ์ตอบคำถามต่อไป

โสณทัณฑพราหมณ์ตอบโต้พวกพราหมณ์เหล่านั้นโดยยกตัวอย่างใกล้ตัว คือ หลานของตนที่ชื่อว่า อังคกะ ซึ่งนั่งอยู่ในที่ประชุมนั้นด้วย ว่ามีผิวพรรณดี ท่องจำ มันตระได้ดี และมีชาติตระกูลดี แต่ยังฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดลูกเมียเขา พูด เท็จ และดื่มน้ำเมา ในกรณีนี้ ผิวพรรณ มันตระ และชาติตระกูลจะช่วยอะไรได้ โสณทัณฑพราหมณ์กล่าวในที่สุดว่า ศีลและปัญญาต่างหากเป็นคุณสมบัติสำคัญของความเป็นพราหมณ์ ผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๒ อย่างนี้แหละที่พวกพราหมณ์จะเรียกว่าเป็นพราหมณ์ และเมื่อเขาจะเรียกตัวเองว่าเป็นพราหมณ์ ก็เรียกได้อย่างถูกต้อง ไม่ใช่กล่าวเท็จ

พระผู้มีพระภาคตรัสถามต่อไปว่า ในคุณสมบัติ ๒ อย่างนี้ ถ้าจะตัดออกไปอีกสักอย่างหนึ่ง ควรตัดอย่างไหนได้ โสณทัณฑพราหมณ์ทูลตอบทันทีว่า ตัดออกไม่ได้เลย คุณสมบัติ ๒ อย่างนี้ต้องมีอยู่คู่กัน เพราะศีลช่วยชำระปัญญาให้บริสุทธิ์ ปัญญาก็ช่วยชำระศีลให้บริสุทธิ์ ปัญญามีแก่ผู้มีศีล ศีลมีแก่ผู้มีปัญญา นักปราชญ์จึงยกย่องศีลกับปัญญาว่าเป็นสิ่งล้ำเลิศในโลก เปรียบเหมือนบุคคลใช้มือล้างมือ ใช้เท้า ล้างเท้าฉันใด ศีลกับปัญญาก็ชำระกันและกันฉันนั้น

พระผู้มีพระภาคตรัสรับรองคำกล่าวของโสณทัณฑพราหมณ์ว่าถูกต้องตรงกับหลักคำสอนของพระองค์ แล้วตรัสถามโสณทัณฑพราหมณ์ต่อไปว่า ศีลเป็นอย่างไร ปัญญาเป็นอย่างไร โสณทัณฑพราหมณ์ไม่ตอบ กลับทูลขอให้พระผู้มีพระภาคทรงอธิบาย

พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายว่า ศีลได้แก่ศีล ๓ ชั้น คือ จูฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ผู้มีศีล ๓ ชั้นนี้สามารถบำเพ็ญสมาธิจนได้ฌาน ๔ ผู้ได้ฌาน ๔ แล้วสามารถพัฒนาต่อไปจนได้วิชชา ๘ (ดังรายละเอียดในสามัญญผลสูตร) เมื่อทรง อธิบายจบ โสณทัณฑพราหมณ์ก็ประกาศตนเป็นอุบาสกขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต

๔.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้แสดงให้เห็นอุปายโกศล คือพระปรีชาสามารถในการวางแผนของพระผู้มีพระภาคเริ่มแรกทรงทราบวาระจิตของโสณทัณฑพราหมณ์ว่ากำลังตกอยู่ในความกลัว คือกลัวว่าถ้าตนถามปัญหาไม่ได้ดี หรือตอบปัญหาไม่ได้ดี บริษัทบริวารของตนจะเสื่อมศรัทธา แล้วตนจะเสื่อมลาภสักการะที่ควรจะได้ เมื่อทรงทราบดังนั้นจึงทรงเลือกปัญหาที่โสณทัณฑพราหมณ์ถนัดอยู่แล้ว นั่นคือเรื่องคุณสมบัติของพราหมณ์ และทรงวางแผนการสนทนาไว้อย่างดี จนโสณทัณฑพราหมณ์ผู้ได้รับ ยกย่องว่าเป็นปราชญ์ เรียนจบไตรเพท เป็นอาจารย์ของพวกพราหมณ์ จำต้องเดินตามแผนที่ทรงวางไว้โดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ จนต้องยอมรับว่า การมีผิวพรรณดี ท่องจำมันตระได้มากๆ และมีชาติตระกูลเป็นพราหมณ์สืบทอดกันมาเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ก็ ไม่สำคัญเท่ากับศีลและปัญญา เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงรับรองว่าคำตอบถูกต้อง เขาก็ลำพองใจว่า ความเห็นของตนตรงกับของพระผู้มีพระภาค ฉะนั้น เมื่อทรงถามต่อไปว่า ศีลเป็นอย่างไร ปัญญาเป็นอย่างไร โสณทัณฑพราหมณ์จึงทูลขอให้พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายซึ่งก็เข้าแผนของพระองค์ จึงทรงอธิบายตามหลักคำสอนพระองค์ เริ่มตั้งแต่มีผู้ศรัทธาเลื่อมใสในพระองค์ ออกบวช รักษาศีล ๓ ชั้น เมื่อมีศีลบริสุทธิ์แล้วเจริญสมถกรรมฐานจนได้สมาธิ แล้วใช้สมาธิเป็นฐานเจริญวิปัสสนากรรมฐานจนได้ฌาน ๔ ใช้ฌาน ๔ เป็นฐานเจริญภาวนาต่อไปจนได้วิชชา ๘ บรรลุอรหัตตผลสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ซึ่งเป็นสามัญญผลที่สูงกว่าความเป็นพราหมณ์ตามทรรศนะของพวกพราหมณ์ และนับเป็นการปฏิวัติแนวความคิดดั้งเดิมในเรื่องนี้ได้สำเร็จ จนทำให้พวกพราหมณ์จำนวนไม่น้อยสละลัทธิเดิม ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาแทน แต่ยังมีผู้ที่เห็นตามลัทธิเดิมอยู่อีกจำนวนมาก พระองค์ก็ไม่ทรงห้าม ไม่ทรงบังคับให้เชื่อตามพระองค์

๕. กูฏทันตสูตร

๕.๑ ที่มาของชื่อ

กูฏทันตสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยกูฏทันตพราหมณ์ (กูฏทันตะ แปลว่า ฟันเขยิน) ที่ชื่ออย่างนี้ เพราะเนื้อหาสำคัญของพระสูตรนี้เป็นข้อสนทนาระหว่างพระผู้มีพระภาคกับกูฏทันตพราหมณ์ โดยกูฏทันตพราหมณ์เป็นผู้ถาม พระผู้มีพระภาคเป็นผู้ตรัสตอบ

๕.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสแก่กูฏทันตพราหมณ์ขณะประทับอยู่ในสวน อัมพลัฏฐิกาใกล้หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อขาณุมัต แคว้นมคธ ซึ่งพระเจ้าพิมพิสาร พระราชทานหมู่บ้านนี้เป็นพรหมไทยให้กูฏทันตพราหมณ์ปกครอง ขณะที่พระผู้มีพระภาคเสด็จแวะไปประทับที่นั้น กูฏทันตพราหมณ์กำลังเตรียมการจัดทำพิธีบูชา มหายัญ ๓ ประการ มีองค์ประกอบ ๑๖ ประการ เพื่อความสุข ความเจริญของตนเองและประชาชนในหมู่บ้านของเขา โดยเตรียมสัตว์ไว้ฆ่าบูชายัญ คือ วัวเพศผู้ ลูกวัวเพศผู้ ลูกวัวเพศเมีย แพะ และแกะ อย่างละ ๗๐๐ ตัว เนื่องจากตนไม่ทราบว่าจะทำพิธีนี้อย่างไรแน่ และทราบว่าพระผู้มีพระภาคทรงทราบดี ฉะนั้น เมื่อทราบจากพวกพราหมณ์ทั้งหลายว่าพระผู้มีพระภาคเสด็จมาประทับอยู่ที่สวนอัมพลัฏฐิกาแล้ว จึงได้ออกไปเฝ้า แม้จะถูกพราหมณ์หลายร้อยคนที่มาพักเพื่อรับทานในพิธีบูชามหายัญ นั้นคัดค้านว่า ไม่สมควรไปเฝ้า ควรให้พระผู้มีพระภาคเสด็จมาหาเอง กูฏทันต-พราหมณ์ก็ได้ยกเอาพุทธคุณขึ้นมาอ้างลบล้างเหตุผลของพวกพราหมณ์ทำนองเดียวกับที่โสณทัณฑพราหมณ์กล่าวอ้าง

๕.๓ รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้เป็นแบบการสนทนาถาม - ตอบอีกแบบหนึ่ง คือกูฏทันตพราหมณ์เข้าไปเฝ้าเพื่อทูลขอคำอธิบาย พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายโดยยกอดีตมหาราช พระองค์หนึ่งที่เคยทำพิธีบูชามหายัญนี้ได้ผลดีมาแล้วมาตรัสเล่าให้ฟัง แล้วกูฏทันต-พราหมณ์ก็ทูลถามเพื่อขอความรู้ต่อไป โดยมิได้โต้แย้งใด ๆ พระผู้มีพระภาคก็ทรงอธิบายจนผู้ถามพอใจ

๕.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายพิธีบูชามหายัญ ๓ ประการที่มีองค์ประกอบ ๑๖ ประการ โดยยกเอาพิธีบูชามหายัญของพระเจ้ามหาวิชิตราช มาตรัสเล่าประกอบ ดังนี้

พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงมีพระราชทรัพย์มหาศาล ทรงมีพืชพันธุ์ธัญญาหาร เต็มท้องพระคลัง ทรงทำสงครามได้ชัยชนะจนได้ครองดินแดนกว้างใหญ่ไพศาล วันหนึ่ง ทรงประสงค์จะทำพิธีบูชามหายัญเพื่อความสุขสวัสดีแก่พระองค์เองและอาณาประชาราษฎร์ จึงทรงปรึกษากับพราหมณ์ปุโรหิตว่าจะทำอย่างไร พราหมณ์ปุโรหิต จึงกราบทูลแนะนำให้ทรงทำเป็นขั้น ๆ ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ ๑ ให้ทรงปราบโจรผู้ร้ายแบบถอนรากถอนโคน เพื่อมิให้กลับมาเป็น เสี้ยนหนามเบียดเบียนประชาราษฎร์ต่อไปอีก โดยวิธีการ ๓ อย่าง คือ

๑. ให้พระราชทานพันธุ์พืชและอาหารแก่เกษตรกรผู้ขยันในการทำเกษตร

๒. ให้พระราชทานต้นทุนแก่ราษฎรผู้ขยันในการค้าขาย

๓. ให้พระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการผู้ขยันในหน้าที่ราชการ

พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงปฏิบัติตามคำแนะนำนี้โดยเคร่งครัด ก็ปรากฏว่าได้ผลดีเป็นอย่างยิ่ง คือพระราชทรัพย์เพิ่มพูนมากขึ้น ๆ บ้านเมืองไม่มีโจรผู้ร้าย บ้านเรือนไม่ต้องปิดประตู อาณาประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุขกันทั่วหน้า

ขั้นที่ ๒ ให้มีรับสั่งถึงบุคคลในพระราชอาณาเขต ๔ พวก คือ (๑) พวกเจ้าผู้ครองเมืองต่าง ๆ ที่ขึ้นกับพระเจ้ามหาวิชิตราช (๒) พวกอำมาตย์ราชบริพารผู้ใหญ่ (๓) พวกพราหมณ์มหาศาล (พราหมณ์ผู้มีทรัพย์มาก) (๔) พวกคหบดีมหาศาล (คหบดีผู้มีทรัพย์มาก) เพื่อขอให้บุคคลเหล่านั้นรับทราบการพระราชพิธีบูชามหายัญ และขอความเห็นชอบด้วย ซึ่งปรากฏว่าบุคคลเหล่านั้นได้ตอบรับรองด้วยดี คำรับรองนี้เรียกว่า อนุมัติ ๔ (จากบุคคล ๔ พวก) ถือเป็นองค์ประกอบ ๔ ประการ ในองค์ประกอบทั้งหมด ๑๖ ประการ

ขั้นที่ ๓ ตรวจหาคุณสมบัติ ๘ ประการของเจ้าของพิธีบูชามหายัญ คือ พระ เจ้ามหาวิชิตราช และคุณสมบัติ ๔ ประการของผู้ทำพิธี คือพราหมณ์ปุโรหิตเอง ปรากฏว่าทั้งพระเจ้ามหาวิชิตราชและพราหมณ์ปุโรหิตมีคุณสมบัติครบถ้วนตามตำรา

จึงเป็นอันได้องค์ประกอบของมหายัญครบทั้ง ๑๖ ประการ (อนุมัติ ๔, คุณสมบัติของพระเจ้ามหาวิชิตราช ๘ และคุณสมบัติของปุโรหิต ๔) พราหมณ์ปุโรหิต กราบทูลอธิบายเหตุผลให้ทรงสบายพระทัยว่า ผู้เป็นเจ้าของพิธีบูชามหายัญที่มีองค์ประกอบ ๑๖ ประการอย่างนี้จะไม่มีใครครหานินทาได้ภายหลัง

ขั้นที่ ๔ ให้ทรงวางพระทัยในการบูชามหายัญ ๓ ประการ คือต้องไม่ทรง เดือดร้อนพระทัยว่า (๑) กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเรา จักสิ้นเปลืองไป (๒) กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเรา กำลังสิ้นเปลืองไป (๓) กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเรา ได้สิ้นเปลืองไปแล้ว

ขั้นที่ ๕ ให้ทรงวางพระทัยในผู้มารับทาน ซึ่งจะมีทั้งคนดีและคนไม่ดีปะปนกัน โดยให้ทรงตั้งพระทัยเจาะจงให้แก่ผู้ที่งดเว้นจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ เท่านั้น

ขั้นที่ ๖ ในการทำพิธีบูชามหายัญนั้น ไม่ต้องฆ่าวัว แพะ แกะ ไก่ สุกร และสัตว์นานาชนิด ไม่ต้องตัดไม้ทำลายป่ามาทำหลักบูชายัญ ไม่ต้องตัดหญ้าคา พวกทาสกรรมกรของพระเจ้ามหาวิชิตราชก็ไม่ต้องถูกบังคับให้ทำสิ่งที่ตนไม่ต้องการ สิ่งที่ต้องใช้ในพิธีมีเพียงเนยใส เนยข้น นมเปรี้ยว น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเท่านั้น

เมื่อพระเจ้ามหาวิชิตราชทรงเตรียมการเสร็จตามขั้นตอนนั้นแล้ว พวกเจ้าผู้ครองเมือง พวกอำมาตย์ พวกพราหมณ์มหาศาล และพวกคหบดีมหาศาลได้นำทรัพย์พวกละจำนวนมากมาถวายร่วมในพิธีนั้น แต่พระเจ้ามหาวิชิตราชไม่ทรงรับ กลับพระราชทานพระราชทรัพย์ให้แก่บุคคลเหล่านั้นอีกด้วย บุคคลทั้ง ๔ พวกจึงได้จัดตั้งโรงทานขึ้นในทิศทั้ง ๔ ของหลุมยัญ คือ พวกเจ้าผู้ครองเมืองตั้งโรงทานใน ทิศตะวันออก พวกอำมาตย์ในทิศใต้ พวกพราหมณ์มหาศาลในทิศตะวันตก และพวกคหบดีในทิศเหนือ แล้วทำการแจกทานไปพร้อม ๆ กับพระเจ้ามหาวิชิตราช

กูฏทันตพราหมณ์ทูลถามว่า ยังมียัญอย่างอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่ามหายัญดังกล่าวหรือไม่ ตรัสตอบว่า มี คือนิตยทาน (การให้ทานเป็นประจำแก่ ผู้มีศีล)

ทูลถามว่า มียัญอย่างอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่านิตยทานหรือไม่ ตรัสตอบว่า มี คือ การสร้างวิหารอุทิศถวายแก่สงฆ์จากทิศทั้ง ๔

ทูลถามว่า มียัญอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่าการสร้างวิหารหรือไม่ ตรัสตอบว่า มี คือ การถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง

ทูลถามว่า มียัญอย่างอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่าการถึงพระ รัตนตรัยหรือไม่ ตรัส ตอบว่า มี คือการสมาทานศีล ๕

ทูลถามว่า มียัญอย่างอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่าการสมาทาน ศีล ๕ หรือไม่ ตรัส ตอบว่า มี คือการออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ ตั้งอยู่ในศีล ๓ ชั้น บำเพ็ญสมาธิจนได้ฌาน ๔ แล้ว เจริญภาวนาจนได้วิชชา ๘ (ดังรายละเอียดในสามัญญผลสูตร)

กูฏทันตพราหมณ์เลื่อมใสในพระธรรมเทศนา ประกาศตนเป็นอุบาสก ขอถึงพระรัตนตรัย เป็นที่พึ่งตลอดชีวิต แล้วสั่งให้ปล่อยสัตว์ทั้งหมดที่เตรียมไว้ เมื่อได้ฟังอนุปุพพีกถาต่อไปอีกก็ได้บรรลุ เป็นพระโสดาบัน

๕.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้แสดงถึงหลักการที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. ทรงปฏิวัติแนวความคิดเรื่องการบูชายัญด้วยการฆ่าสัตว์ เป็นการบูชาด้วยเนยใส เนย ข้น นมเปรี้ยว น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย โดยไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่คนและสัตว์ ตลอดจนการ ตัดไม้ทำลายธรรมชาติ

๒. ทรงแสดงให้เห็นว่ามหายัญ ๓ ประการ อันมีองค์ประกอบ ๑๖ ประการ ซึ่ง พวก พราหมณ์ถือกันว่าเป็นพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์มีผลมากนั้น จริง ๆแล้วเป็นพิธีที่ต้องเตรียม การมาก แต่มีผล น้อย คือ น้อยกว่านิตยทาน (เช่นการใส่บาตรทุก ๆ เช้า) ซึ่งมีการเตรียมการน้อย หรือแม้การถือศีล ๕ ซึ่งมีการเตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่า

๓. ทรงแนะนำวิธีพัฒนาที่ยั่งยืน ๒ แบบ ได้แก่การพัฒนาคนและการพัฒนา บ้านเมือง การพัฒนาคน คือพัฒนาให้มีศีลและปัญญา อันเป็นยัญสุดท้าย ส่วนการพัฒนาบ้านเมือง คือพัฒนา ทางเศรษฐกิจ ได้แก่หลักการปราบโจรผู้ร้าย ๓ ประการ

๖. มหาลิสูตร

๖.๑ ที่มาของชื่อ

มหาลิสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยเจ้าลิจฉวีชื่อมหาลิ คำว่า เจ้าลิจฉวี เป็นชื่อรวมของ กษัตริย์ผู้ครองแคว้นวัชชี ซึ่งมีกรุงเวสาลีเป็นเมืองหลวง แคว้นนี้ ปกครองโดยระบอบสามัคคีธรรม หรือสาธารณรัฐ จึงมีกษัตริย์หลายองค์ร่วมกันปกครอง บางครั้งมีถึง ๗,๗๐๗ องค์ เจ้าลิจฉวีที่ กล่าวถึงในพระสูตรนี้มีพระนามว่า โอฏฐัทธะ (แปลว่า ปากแหว่ง) ส่วนคำว่า “มหาลิ? เป็นชื่อโคตร หรือสกุล พระผู้มีพระภาคทรงเรียกเจ้าลิจฉวีองค์นี้ตามชื่อโคตรว่า มหาลิ โดยตลอด และที่ชื่อว่า มหา ลิสูตร เพราะเนื้อหาสำคัญของพระสูตรนี้เป็นข้อสนทนาระหว่างพระผู้มีพระภาคกับเจ้า ลิจฉวีองค์นี้

๖.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่เจ้ามหาลิหรือเจ้าโอฏฐัทธลิจฉวี ขณะ ประทับอยู่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ในวันนั้น นอกจากคณะของ เจ้ามหาลิแล้ว ยังมีคณะพราหมณทูตจากแคว้นโกศล และคณะพราหมทูตจากแคว้นมคธมาเฝ้าด้วย เมื่อคณะพราหมณทูตทั้ง ๒ คณะสนทนากับพระผู้มีพระภาคเสร็จแล้วก็นั่งอยู่ในที่ประชุมนั้น ต่อจากนั้น เจ้ามหาลิได้ทูลถามปัญหาเรื่องตาทิพย์หูทิพย์

๖.๓ รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้เป็นแบบการสนทนาถาม – ตอบ แบบขอความรู้

๖.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

เจ้ามหาลิกราบทูลว่า ท่านได้ทราบว่าเจ้าลิจฉวีชื่อสุนักขัตตะ ผู้มาปฏิบัติธรรมอยู่กับพระผู้มีพระภาคถึง ๓ ปี ได้คุณวิเศษขั้นตาทิพย์เท่านั้น ยังไม่ได้หูทิพย์ จึงอยากจะทราบว่า ตาทิพย์และหูทิพย์มีจริงหรือไม่ ตรัสตอบว่า มีจริง

ทูลถามว่า เพราะเหตุไรเจ้าสุนักขัตตลิจฉวีจึงไม่ได้หูทิพย์ ตรัสตอบว่า การได้ตาทิพย์และหูทิพย์ขึ้นอยู่กับกำลังของสมาธิ บางคนทำสมาธิมุ่งให้ได้ตาทิพย์หรือ หูทิพย์อย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว เพื่อให้เห็นรูปหรือได้ยินเสียงเฉพาะในทิศใดทิศหนึ่งเท่านั้น บางคนอาจทำสมาธิมุ่งให้ได้ทั้งตาทิพย์และหูทิพย์ เพื่อให้เห็นรูปและได้ยินเสียงในทิศใดทิศหนึ่ง แต่บางคนอาจทำสมาธิมุ่งให้ได้ทั้งตาทิพย์และหูทิพย์เพื่อให้เห็นรูปและได้ยินเสียงในทุก ๆ ทิศ

ทูลถามว่า ภิกษุในพระศาสนานี้คงมาประพฤติพรหมจรรย์เพื่อให้ได้ตาทิพย์ และหูทิพย์เท่านั้นกระมัง ตรัสตอบว่า ไม่ใช่เท่านั้น ยังมีคุณวิเศษที่สูงกว่านี้อีกที่ภิกษุในพระศาสนานี้ควรทำให้เกิดมีขึ้นในตน คือ

๑. การขจัดสัญโญชน์หรือสังโยชน์ (กิเลสที่ผูกมัด) ๓ อย่าง ได้แก่ สักกายทิฏฐิ (ความเห็นว่ามีตัวตน) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) และสีลัพพตปรามาส (การยึดติดศีลพรตอย่างงมงาย) ให้หมดไป จะทำให้บรรลุโสดาปัตติผลเป็นพระโสดาบัน

๒. การขจัดสัญโญชน์ ๓ อย่างดังกล่าวให้หมดไป และบรรเทาราคะ โทสะ โมหะให้ลดน้อยลง จะทำให้บรรลุสกทาคามิผล เป็นพระสก-ทาคามี

๓. การขจัดสัญโญชน์ ๕ อย่าง ได้แก่ (๑) สักกายทิฏฐิ (๒) วิจิกิจฉา (๓) สีลัพพตปรามาส (๔) กามราคะ (ความกำหนัดในกาม) (๕) ปฏิฆะ (ความหงุดหงิดขัดเคือง) ให้หมดไป จะทำให้บรรลุอนาคามิผล เป็น พระอนาคามี

๔. การขจัดให้อาสวะทั้งปวงหมดสิ้นไป จะทำให้บรรลุเจโตวิมุตติ (ความหลุดพ้นด้วยอำนาจการฝึกจิต) และปัญญาวิมุตติ (ความหลุดพ้นด้วยอำนาจการเจริญปัญญา) เป็นพระอรหันต์

ทูลถามว่า มีข้อปฏิบัติเพื่อให้บรรลุคุณวิเศษเหล่านั้นหรือไม่ ตรัสตอบว่า มี ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘

ในตอนท้ายของพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงเล่าให้เจ้ามหาลิฟังว่ามีนักบวช ๒ รูป คือมัณฑิยปริพาชก และชาลิยปริพาชกมาทูลถามว่า ชีวะ กับ สรีระ เป็นคนละอย่างกันหรือเป็นอย่างเดียวกัน ตรัสตอบว่า ผู้ได้สามัญญผลขั้นสูงสุดดังกล่าวแล้วจะไม่สงสัยในเรื่องนี้เลย

๖.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้แสดงถึงสามัญญผล คือผลแห่งความเป็นสมณะอีกวิธีหนึ่งนอกจากที่ทรงแสดงไว้โดยละเอียดในสามัญญผลสูตรแล้ว

๗. ชาลิยสูตร

๗.๑ ที่มาของชื่อ

ชาลิยสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยชาลิยปริพาชก ที่ชื่ออย่างนี้เพราะ เนื้อหาของพระสูตรนี้เป็นข้อสนทนาโต้วาทะกันระหว่างพระผู้มีพระภาคกับชาลิย- ปริพาชกและเพื่อนของเขาชื่อมัณฑิยะ

๗.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสแก่นักบวชนอกพระพุทธศาสนา ๒ รูป คือ มัณฑิยปริพาชก และชาลิยปริพาชก ขณะประทับอยู่ ณ โฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี แคว้นวังสะ นักบวช ๒ รูปนั้นเข้าไปเฝ้าเพื่อโต้วาทะกับพระผู้มีพระภาคเรื่องชีวะ(วิญญาณอมตะหรืออาตมัน) กับ สรีระ(ร่างกาย) ซึ่งเป็นปัญหาทางอภิปรัชญา

๗.๓ รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้เป็นแบบการตอบปัญหาแบบหนึ่ง คือตอบแบบไม่เปิดโอกาสให้ผู้ ถามได้ซักถามตามที่ตั้งใจมา

๗.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

มัณฑิยปริพาชกและชาลิยปริพาชกทูลถามว่า ชีวะ กับสรีระ ต่างกันหรือเป็นอย่างเดียวกัน

ตรัสตอบแบบตัดปัญหาว่า ผู้มีศีลสมบูรณ์ (ศีล ๓ ชั้น คือจูฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล) เจริญสมถกรรมฐานจนได้ฌาน ๔ แล้ว เจริญวิปัสสนากรรมฐานจนบรรลุวิชชา ๘ สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว (ดังรายละเอียดในสามัญญผลสูตร) จะเข้าใจปัญหาเรื่องชีวะกับสรีระได้แจ่มแจ้ง ไม่สงสัยอะไรอีกต่อไป

๗.๕ ข้อสังเกต

เนื้อความของพระสูตรนี้ปรากฏอยู่ในตอนท้ายของมหาลิสูตรด้วย จึงควรดูประกอบกันไป

ปัญหาเรื่องชีวะกับสรีระเป็นปัญหาทางอภิปรัชญาที่เรียกกันว่า อันตคาหิกทิฏฐิ (มี ๑๐ เรื่อง) ซึ่งโดยปกติพระผู้มีพระภาคไม่ทรงตอบ เพราะทรงเห็นว่า แม้จะตอบแล้ว ผู้ถามก็ไม่เห็นประจักษ์ก่อให้เกิดการโต้เถียงกันต่อไปเรื่อย ๆ ไม่มีข้อยุติลงได้ หรือแม้จะยุติลงได้แต่ก็ไม่มีประโยชน์ในการปฏิบัติธรรมเพื่อมรรค ผล นิพพาน ตามเป้าหมายของพระพุทธศาสนา

พระสูตรนี้แสดงให้เห็นชัดว่าทรงเลี่ยงปัญหานี้อย่างไร และผู้ถามได้ประโยชน์ อะไร

๘. มหาสีหนาทสูตร

๘.๑ ที่มาของชื่อ

มหาสีหนาทสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยการบันลือสีหนาท คำว่า การ บันลือสีหนาท คือ การกล่าวอย่างองอาจกล้าหาญดังพญาราชสีห์คำราม เนื้อความในพระสูตรนี้เป็นพระพุทธดำรัสที่ประกาศท้าทายให้ผู้รู้สอบสวนดูได้

๘.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่อเจลกัสสปะ (นักบวชเปลือย) ขณะประทับ อยู่ ณ กัณณกถลมฤคทายวัน เขตเมืองอุชุญญา แคว้นโกศล ที่ตรัสพระสูตรนี้ เพราะอเจลกัสสปะทูลถามว่า จริงหรือไม่ที่มีผู้กล่าวว่า พระสมณโคดมทรงตำหนิตบะทุกชนิด ทรงคัดค้านและชี้โทษของผู้บำเพ็ญตบะทุกคนว่าเป็นผู้มีอาชีวะเศร้าหมองโดยส่วนเดียว

๘.๓ รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้เป็นแบบการสนทนาถาม - ตอบอีกแบบหนึ่ง คือทรงตอบปัญหาแบบบรรยายเปรียบเทียบ ซึ่งทำให้การตอบปัญหาแต่ละประเด็นชัดเจนจนไม่อาจโต้เถียงได้

๘.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบคำถามของอเจลกัสสปะดังกล่าวข้างต้นว่า พระองค์ มิได้ทรงคัดค้านและชี้โทษของผู้บำเพ็ญตบะทุกคนว่า เป็นผู้มีอาชีวะเศร้าหมองโดยส่วนเดียว เพราะทรงเห็นด้วยทิพยจักษุว่า ผู้บำเพ็ญตบะบางคนตายแล้วไปเกิดในอบายภูมิก็มี บางคนตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ก็มี สมณพราหมณ์บางพวกเป็นบัณฑิตมีทรรศนะบางอย่างตรงกับพระองค์ก็มี บางพวกมีทรรศนะบางอย่าง ขัดแย้งกับพระองค์ก็มี แต่ถ้าวิญญูชนนำส่วนที่ตรงกันมาเปรียบเทียบกันระหว่างศาสดากับศาสดา หมู่สาวกกับหมู่สาวก หลักธรรมกับหลักธรรมแล้ว เขาจะสรรเสริญ พระองค์ สาวก และหลักธรรมของพระองค์แน่นอน

อเจลกัสสปะกราบทูลว่ามีการบำเพ็ญตบะหลายอย่างที่จัดเป็นสามัญคุณ (คุณสมบัติที่ทำให้เป็นสมณะ) และพรหมัญคุณ (คุณสมบัติที่ทำให้เป็นพราหมณ์)ได้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่าแม้จะบำเพ็ญตบะเหล่านั้นให้สมบูรณ์ ก็ชื่อว่ายังห่างไกลจากสามัญคุณและพรหมัญคุณ เพราะยังขาดสีลสัมปทา (ความสมบูรณ์ด้วยศีล) จิตต- สัมปทา (ความสมบูรณ์ด้วยสมาธิ) และปัญญาสัมปทา (ความสมบูรณ์ด้วยปัญญา) ซึ่งทรงถือว่าเป็นสามัญคุณและพรหมัญคุณที่สูงส่ง ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยคุณอย่างนี้จึงจะเรียกว่าสมณะ ว่าพราหมณ์ ได้จริง

อเจลกัสสปะกราบทูลว่า การบำเพ็ญตบะที่จัดเป็นสามัญคุณและพรหมัญคุณ (ของพราหมณ์) นี้ทำได้ยากแสนยาก พระผู้มีพระภาคตรัสว่า นั่นเป็นเรื่องธรรมดาของโลก แต่การเจริญเมตตาจิตไม่ให้มีเวรไม่ให้มีพยาบาทและการเจริญสมาธิจนบรรลุเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ซึ่งเป็นสามัญคุณและพรหมัญคุณของพระองค์ ทำได้ ยากแสนยากกว่า

อเจลกัสสปะกราบทูลว่า สมณะและพราหมณ์เป็นผู้ที่รู้ได้ยาก พระผู้มีพระภาคตรัสว่านั่นเป็นเรื่องธรรมดาของโลก แต่การเจริญเมตตาจิตไม่ให้มีเวรไม่ให้มีพยาบาท และการเจริญสมาธิจนได้เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ รู้ได้ยากยิ่งกว่า

เมื่ออเจลกัสสปะทูลถามว่า ความสมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา เป็นอย่างไร จึงตรัสอธิบายศีล ๓ ชั้น ฌาน ๔ และวิชชา ๘ ดังรายละเอียดในพรหมชาลสูตรและสามัญญผลสูตรข้างต้น

๘.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ ให้ความรู้เกี่ยวกับการบำเพ็ญตบะในสมัยพุทธกาลอย่างละเอียดพอสมควร ทรงเปรียบเทียบให้เห็นชัดว่าการบำเพ็ญตบะต่าง ๆที่จัดได้ว่าเป็นสามัญ-คุณและพรหมัญคุณของสมณพราหมณ์บางพวกนั้นยังด้อยกว่าการรักษาศีล การเจริญสมาธิ และการอบรมปัญญา ซึ่งเป็นสามัญคุณและพรหมัญคุณของพระองค์

อเจลกัสสปะเลื่อมใสทูลขออุปสมบท พระผู้มีพระภาคตรัสว่าต้องอยู่ติถถิยปริวาส ๔ เดือนก่อน อเจลกัสสปะกราบทูลว่า ๔ ปีก็ยินดี

๙. โปฏฐปาทสูตร

๙.๑ ที่มาของชื่อ

โปฏฐปาทสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยโปฏฐปาทปริพาชก ที่ชื่ออย่างนี้ เพราะเนื้อหาสำคัญของพระสูตรนี้เป็นข้อสนทนาระหว่างพระผู้มีพระภาคกับ โปฏฐปาทปริพาชก

๙.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่โปฏฐปาทปริพาชก ณ มัลลิการาม ซึ่งเป็นที่พักของนักบวชรูปนี้กับคณะประมาณ ๓,๐๐๐ รูป เขตกรุงสาวัตถี แคว้น โกศล ขณะที่พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปนั้น โปฏฐปาทปริพาชกและบริษัทกำลังสนทนากันอย่างอึกทึก พอเห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จมาโปฏฐปาทปริพาชกจึงสั่ง ให้บริษัทหยุดสนทนา เมื่อได้ทักทายต้อนรับพระผู้มีพระภาคแล้ว ได้ทูลถามปัญหาที่ตนและบริษัทสงสัยมานาน คือปัญหาเรื่องอภิสัญญานิโรธ(การดับสัญญาที่ยิ่งใหญ่)

๙.๓ รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้เป็นแบบการสนทนาถาม-ตอบ เพื่อขอความรู้ขจัดความสงสัย มิใช่เพื่อโต้วาทะ

๙.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

โปฏฐปาทปริพาชกกราบทูลว่า สมณพราหมณ์ทั้งหลายได้เคยโต้เถียงเรื่อง อภิสัญญานิโรธกันอย่างกว้างขวาง แต่หาข้อยุติมิได้ ข้อโต้เถียงนั้นอาจแบ่งออกเป็น ๔ ประเด็นคือ

๑. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งเห็นว่า สัญญา (ความจำได้หมายรู้)ของคน เกิดและดับไปเองโดยไม่มีเหตุปัจจัย เมื่อเกิดขึ้น คนก็มีสัญญา เมื่อดับไปคนก็ไม่มีสัญญา

๒. สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งเห็นว่า สัญญาเป็นอัตตาของคน เข้า ๆ ออก ๆ ในคน เมื่อเข้ามา คนก็มีสัญญา เมื่อออกไป คนก็ไม่มีสัญญา

๓. สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งเห็นว่า สัญญาของคนเข้ามาและออกไปเพราะสมณพราหมณ์ผู้มีฤทธิ์มากมีอานุภาพมากบันดาลให้เป็นไป...

๔. สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งเห็นว่า สัญญาของคนเข้ามาและออกไป เพราะเทวดาผู้มีฤทธิ์มากมีอานุภาพมากบันดาลให้เป็นไป...

โปฏฐปาทปริพาชกกราบทูลว่า ขณะฟังเขาโต้เถียงกัน ตนนึกถึงพระผู้มี พระภาคว่าทรงทราบปัญหานี้ดีแน่นอน แล้วทูลขอให้ทรงอธิบาย พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายว่า สมณพราหมณ์พวกที่ ๑ เห็นผิด ที่ถูกคือสัญญาเกิด-ดับ เพราะการศึกษา เช่น ภิกษุในศาสนาของพระองค์ศึกษาเรื่องศีลจนมีศีลสมบูรณ์ (ดัง รายละเอียดในพรหมชาลสูตร) แล้วเจริญสมาธิจนได้ปฐมฌาน กามสัญญา(ความ จำได้หมายรู้ในเรื่องกาม)ของภิกษุนั้นดับไป สัจสัญญาความจำได้หมายรู้ว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงอันละเอียดที่มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกจะเกิดขึ้นมาแทนที่ เมื่อเธอได้ทุติยฌาน สัจสัญญาที่มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกนั้นก็ดับไป สัจสัญญาอันละเอียดที่มีปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิจะเกิดขึ้นมาแทนที่ เมื่อเธอได้ตติยฌาน สัจสัญญาที่มีปีติและสุขอันเกิดจากสมาธินั้นก็ดับไป สัจสัญญาอันละเอียดที่มีแต่สุขอันเกิดจากอุเบกขาจะเกิดขึ้นมาแทนที่ เมื่อเธอได้จตุตถฌาน สัจสัญญาที่มีแต่สุขอันเกิดจากอุเบกขานั้นก็ดับไป สัจสัญญาอันละเอียดที่ไม่มีทั้งสุขและทุกข์จะเกิดขึ้นมาแทนที่ เมื่อเธอได้อรูปฌานที่ ๑ สัจสัญญาที่ไม่มีทั้งสุขและทุกข์นั้นก็ดับไป สัจสัญญาอันละเอียดในอากาสานัญจายตนะ(กำหนดรู้อากาศอันหาประมาณไม่ได้) จะเกิดขึ้นมาแทนที่ เมื่อเธอได้อรูปฌานที่ ๒ สัจสัญญาในอากาสานัญจายตนะนั้นก็ดับไป สัจสัญญาอันละเอียดในวิญญาณัญจายตนะ (กำหนดรู้วิญญาณอันหาประมาณไม่ได้) จะเกิดขึ้นมาแทนที่ เมื่อเธอได้อรูปฌานที่ ๓ สัจสัญญาในวิญญาณัญจายตนะนั้นก็ ดับไป สัจสัญญาอันละเอียดในอากิญจัญญายตนะ (กำหนดรู้ว่าไม่มีอะไรเลย) จะเกิดขึ้นมาแทนที่ และเมื่อเธอได้อรูปฌานที่ ๔ สัจสัญญาในอากิญจัญญายตนะก็ดับไป สัญญาใหม่ก็ไม่เกิดขึ้น เพราะเธอไม่คิดอะไร จึงไม่เกิดการปรุงแต่ง สัญญาต่าง ๆ จึงดับไป นี้คืออภิสัญญานิโรธ

ต่อจากนั้นโปฏฐปาทปริพาชกได้ทูลถามปัญหาเพิ่มเติมอีก ๗ ข้อ คือ

๑. ทรงบัญญัติสัญญาอันเลิศอย่างเดียวหรือหลายอย่าง ตรัสตอบว่า ทรงบัญญัติทั้งอย่างเดียวและหลายอย่าง

๒. สัญญากับญาณอย่างไหนเกิดก่อน ตรัสตอบว่า สัญญาเกิดก่อน ญาณ

๓. สัญญาเป็นอัตตาหรือว่าสัญญากับอัตตาเป็นคนละอย่างกัน ทรงซักว่า อัตตาที่ว่าหมายถึงอะไร ทูลตอบว่า หมายถึงอัตตาที่อาศัยรูป ตรัสตอบว่า อัตตาอย่างนั้นเป็นคนละอย่างกับสัญญา

๔. อัตตาตามที่ตนเข้าใจหมายถึงอัตตาที่เกิดจากใจ มีอวัยวะและอินทรีย์ครบถ้วน ตรัสตอบว่า อัตตาอย่างนั้นก็เป็นคนละอย่างกับสัญญา

๕. อัตตาตามที่ตนเข้าใจ หมายถึงอัตตาที่ไม่มีรูป เกิดจากสัญญา ตรัสตอบว่า อัตตาอย่างนั้นก็เป็นคนละอย่างกับสัญญา

๖. ตัวเองจะรู้ได้หรือไม่ว่า สัญญาเป็นอัตตาของคน หรือสัญญากับ อัตตาเป็นคนละอย่างกัน ตรัสตอบว่า คำถามนี้เป็นทิฏฐิอย่างหนึ่งซึ่งไม่ตรงกับทรรศนะของพระองค์ จึงไม่ทรงตอบ

โปฏฐปาทปริพาชกเพียรถามปัญหาทางอันตคาหิกทิฏฐิ ๑๐ อีกต่อไป พระผู้มีพระภาคก็ตรัสตอบยืนยันว่า พระองค์ไม่ทรงตอบเพราะไม่มีประโยชน์

๗. ปัญหาเช่นไรพระองค์จึงจะทรงตอบ ตรัสตอบว่า ทรงตอบปัญหา เรื่องทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ (อริยสัจ ๔)

๙.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้แสดงให้เห็นชัดว่า สมณพราหมณ์ในสมัยพุทธกาลมีความสนใจ ศึกษาหาความรู้กันอย่างจริงจังและอย่างเสรี ส่วนมากเรื่องราวที่เขาสนใจศึกษากันเป็นเรื่องราวในทิฏฐิ ๖๒ นั่นเอง ในตอนท้ายของพระสูตรนี้กล่าวถึงบรรยากาศหลังจากพระผู้มีพระภาคเสด็จกลับไป พวกปริพาชกที่เป็นบริษัทของโปฏฐปาทะได้ต่อว่าโปฏฐปาทะว่าทำไมยอมตามพระสมณโคดมไปเสียทุกอย่าง พวกตนไม่เห็นว่าทรงตอบปัญหาทางทิฏฐิอะไรได้เลย

อย่างไรก็ตาม หลังจากนั้น ๒-๓ วัน ปริพาชกชื่อจิตตะ หัตถิสารีบุตร กับ โปฏฐปาทปริพาชก ได้ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบทูลบรรยากาศหลังจากพระองค์ เสด็จกลับแล้วให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคจึงทรงอธิบายปัญหาทางทิฏฐิ ๖๒ ให้ฟัง พร้อมด้วยอุปมาอุปไมยที่น่าสนใจยิ่ง โดยเฉพาะผู้สนใจศึกษาปรัชญาอินเดียโบราณควรอ่านพระสูตรนี้โดยละเอียด

๑๐. สุภสูตร

๑๐.๑ ที่มาของชื่อ

สุภสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยสุภมาณพ ที่ชื่ออย่างนี้เพราะเนื้อหาสำคัญของพระสูตรนี้เป็นข้อสนทนาระหว่างท่านพระอานนท์กับสุภมาณพ บุตรของโตเทยย-พราหมณ์ บ้านตุทิ ใกล้กรุงสาวัตถี

๑๐.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระอานนท์แสดงแก่สุภมาณพ ณ บ้านของสุภมาณพ หลังจากพระผู้มีพระภาคปรินิพพานไปแล้วไม่นาน ต่างกับพระสูตรชื่อเดียวกันนี้ใน มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เพราะพระสูตรนั้นพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ตรัสแก่มาณพ ผู้นี้ เนื้อเรื่องที่ตรัสก็ต่างกัน

๑๐.๓ รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้ เป็นแบบการสนทนาถาม - ตอบเพื่อขอความรู้ ไม่ใช่เพื่อโต้วาทะอย่างที่สุภมาณพทูลถามพระผู้มีพระภาคที่ปรากฏในสุภสูตร (สูตรที่ ๔๙) แห่ง มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

๑๐.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

สุภมาณพทราบว่าท่านพระอานนท์มาพักที่พระเชตวันมหาวิหาร จึงให้คนไป นิมนต์มาที่บ้านเรียนถามว่า พระผู้มีพระภาคทรงสรรเสริญธรรมอะไร ทรงชักชวนให้ประชาชนตั้งมั่นอยู่ในธรรมอะไร

ท่านพระอานนท์ตอบว่าทรงสรรเสริญขันธ์ ๓ และทรงชักชวนให้ประชาชนตั้งมั่นอยู่ในขันธ์ ๓

สุภมาณพเรียนถามว่าขันธ์ ๓ คืออะไร ตอบว่าขันธ์ ๓ คือ สีลขันธ์ (กองศีล) สมาธิขันธ์ (กองสมาธิ) และปัญญาขันธ์ (กองปัญญา) และอธิบายความอย่างเดียวกับ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสแก่พระเจ้าอชาตศัตรู ดังปรากฏในสามัญญผลสูตรทุกประการ

๑๐.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ แม้ท่านพระอานนท์เป็นผู้แสดง แต่ก็แสดงตามสามัญญผลสูตร ทุกประการ สุภมาณพ โตเทยยบุตร ผู้ที่ปรากฏในพระสูตรนี้ก็เคยฟังธรรมจากพระ ผู้มีพระภาคและได้ประกาศตนเป็นอุบาสกแล้ว จึงเคารพนับถือท่านพระอานนท์ในฐานะ ผู้เป็นพุทธอุปัฏฐาก ฉะนั้น เมื่อทราบว่าท่านพระอานนท์มา จึงนิมนต์ไปสนทนาธรรม ที่บ้าน ปัญหาที่ถามนั้นแสดงให้เห็นว่ามีความเคารพนับถือพระผู้มีพระภาคมาก แม้พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว แต่ถ้าได้ปฏิบัติตามธรรมที่ทรงสรรเสริญ และทรงชักชวนให้คนส่วนมากตั้งมั่น ก็ชื่อว่าได้บูชาพระผู้มีพระภาคเหมือนกัน

๑๑. เกวัฏฏสูตร

๑๑. ที่มาของชื่อ

เกวัฏฏสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยเกวัฏฏคหบดี ที่ชื่ออย่างนี้เพราะ เนื้อหาของพระสูตรนี้เป็นข้อสนทนาระหว่างพระผู้มีพระภาคกับเกวัฏฏคหบดี

๑๑.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่เกวัฏฏคหบดี ขณะประทับอยู่ ณ สวนมะม่วงของปาวาริกเศรษฐี หรือที่เรียกว่า ปาวาริกัมพวัน เขตเมืองนาลันทา เกวัฏฏคหบดีเป็นพุทธศาสนิกชนผู้มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะให้ชาวนาลันทาหันมา นับถือพระพุทธศาสนาโดยทั่วกัน จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคกราบทูลให้รับสั่งแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งผู้ชำนาญทางการแสดงปาฏิหาริย์ไปแสดงปาฏิหาริย์ให้ชาวเมืองนั้นชม พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสพระสูตรนี้

๑๑.๓ รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้ เป็นแบบการสนทนาธรรม ตอบคำถามที่ถามด้วยความหวังดี

๑๑.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบเกวัฏฏะว่า พระองค์มิได้สอนธรรมเพื่อให้ภิกษุแสดงปาฏิหาริย์แก่คฤหัสถ์ แล้วทรงชี้แจงว่า ทรงรู้แจ้งปาฏิหาริย์ ๓ อย่างคือ (๑) อิทธิ-ปาฏิหาริย์ (การแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้อย่างน่าอัศจรรย์) (๒) อาเทสนาปาฏิหาริย์ (การดักทายใจผู้อื่นได้อย่างน่าอัศจรรย์) (๓) อนุสาสนีปาฏิหาริย์ (การพร่ำสอนที่มีผลอย่างน่าอัศจรรย์) ที่ทรงห้ามมิให้ภิกษุแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ เช่นการเนรมิตกายได้หลายอย่าง เพราะชาวบ้านเข้าใจว่าผู้ที่แสดงฤทธิ์ได้เพราะมีวิชชา ชื่อว่า คันธาริ และที่ทรงห้ามมิให้ภิกษุแสดงอาเทสนาปาฏิหาริย์ เพราะชาวบ้านเข้าใจว่าผู้ที่ดักทายใจ คนอื่นได้ เพราะมีวิชชาชื่อว่า มณิกา

จากนั้นทรงแสดงอนุสาสนีปาฏิหาริย์ให้เกวัฏฏะฟัง คือทรงแสดงผลของศีล ๓ ชั้น ผลของฌาน ๔ และวิชชา ๘ ดังรายละเอียดในพรหมชาลสูตรและสามัญญผล- สูตร

ในตอนท้ายทรงเล่าเรื่องภิกษุรูปหนึ่งต้องการทราบว่ามหาภูตรูป ๔ (ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม) ดับสนิทในที่ใด จึงเข้าสมาธิไปเที่ยวถามพวกเทวดาในเทวโลก ทุก ๆ ชั้น ก็ไม่ได้รับคำตอบ จึงไปเที่ยวถามพวกเทพที่เป็นพรหมบริษัทในพรหมโลกจนได้เข้าพบท้าวมหาพรหมที่อ้างว่าเป็นผู้สร้างโลก ท้าวมหาพรหมนำภิกษุรูปนั้นไปในที่ลับหูลับตา แล้วกระซิบว่า ไม่มีใครรู้หรอก นอกจากพระพุทธเจ้า ภิกษุ รูปนั้นจึงกลับมาเฝ้าพระผู้มีพระภาค ทูลถามข้อข้องใจนั้น พระองค์ตรัสตอบว่า ดับสนิทในจิตของพระอรหันต์

๑๑.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ให้ความรู้ที่สำคัญ ๒ อย่าง คือ

๑. ปาฏิหาริย์ ๓ อย่าง โดยเฉพาะ ๒ อย่างแรกเป็นวิธีที่คนสมัยนั้นชื่นชอบกันมาก ถือกันว่าผู้แสดงได้เป็นผู้วิเศษ จึงมีคนเลื่อมใสศรัทธามาก

๒. ความรู้เรื่องพรหมและพรหมโลก โดยเฉพาะท้าวมหาพรหมผู้สร้างนั้น แม้แต่พวกพรหมทั่วไปก็ไม่รู้ว่าอยู่ที่ใด แต่รู้ได้จากรัศมีที่ส่องประกายออกมา จึงแนะนำให้ภิกษุผู้ประสงค์จะเข้าพบไปตามรัศมีนั้น ในที่สุด ภิกษุรูปนั้นก็ได้พบและสนทนากับท้าวมหาพรหม แต่จะเป็นท้าวมหาพรหมหรือพระพรหมา มหาเทพผู้สร้างของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูหรือไม่ ผู้สนใจปรัชญาอินเดียโบราณควรจะศึกษาค้นคว้าต่อไป

๑๒. โลหิจจสูตร

๑๒.๑ ที่มาของชื่อ

โลหิจจสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยโลหิจจพราหมณ์ ที่ชื่ออย่างนี้เพราะเนื้อหาของพระสูตรนี้เป็นข้อสนทนาระหว่างพระผู้มีพระภาคกับโลหิจจพราหมณ์

๑๒.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่โลหิจจพราหมณ์ ขณะทรงแวะพักในหมู่บ้านสาลวติกา (หมู่บ้านที่มีต้นสาละเป็นรั้ว) แคว้นโกศล ที่พระเจ้าปเสนทิโกศล พระราชทานเป็นพรหมไทยให้โลหิจจพราหมณ์ปกครอง ทรงแสดงพระสูตรนี้เพื่อ แก้ความเห็นผิดของโลหิจจพราหมณ์

๑๒.๓ รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้ เป็นแบบการสนทนาถาม-ตอบ โดยพระผู้มีพระภาคทรงซักถาม ไล่เลียงแบบถามนำจนโลหิจจพราหมณ์ต้องตอบตามที่ทรงประสงค์ แล้วทรงสรุปคำตอบเหล่านั้นเป็นคำแก้ไขความเห็นผิดของโลหิจจพราหมณ์เอง คล้ายกับบทสนทนาของนักปรัชญากรีก ชื่อเพลโต (Plato)

๑๒.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสถามโลหิจจพราหมณ์ว่า จริงหรือไม่ที่มีผู้กล่าวว่า โลหิจจ-พราหมณ์มีความเห็นว่า สมณะหรือพราหมณ์ควรบรรลุกุศลธรรม แต่ไม่ควรบอกแก่ผู้ใด เพราะไม่มีใครช่วยใครได้ ผู้ที่บอกถือว่ายังมีความโลภ เหมือนคนที่ตัดเครื่องจองจำเก่า แล้วสร้างเครื่องจองจำใหม่ขึ้นแทน ก็ถือว่ามีความโลภอย่างเดียวกัน ความโลภเป็นความชั่วร้าย จึงไม่ควรมีความโลภ

โลหิจจพราหมณ์กราบทูลว่าจริง ทรงซักถามว่า มีคนกล่าวว่า โลหิจจ-พราหมณ์ปกครองหมู่บ้านนี้ก็ควรได้รับผลประโยชน์ในหมู่บ้านนี้แต่ผู้เดียว ไม่ควรแบ่ง ให้แก่ผู้ใด ผู้กล่าวอย่างนี้ชื่อว่าสร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้หรือไม่

ทูลตอบว่า สร้างความเดือดร้อน ทรงซักว่า ผู้สร้างความเดือดร้อนชื่อว่าหวังประโยชน์ต่อผู้อื่นหรือไม่หวังประโยชน์ ทูลตอบว่า ไม่หวังประโยชน์ ทรงซักว่า ผู้ไม่หวังประโยชน์ชื่อว่ามีเมตตาจิตหรือคิดเป็นศัตรู ทูลตอบว่า คิดเป็นศัตรู ทรงซักต่อไปว่า เมื่อคิดเป็นศัตรู ชื่อว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิหรือสัมมาทิฏฐิ ทูลตอบว่า เป็นมิจฉาทิฏฐิ ตรัสสรุปว่า ผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิมีคติ ๒ อย่างคือ ตายแล้วไปเกิดในนรกหรือในกำเนิดเดรัจฉาน

นอกจากนี้ ทรงยกเอาการปกครองแคว้นโกศลและแคว้นกาสีของพระเจ้า ปเสนทิโกศลมาซักถามไล่เลียงอย่างเดียวกับกรณีของโลหิจจพราหมณ์ จนโลหิจจ-พราหมณ์ยอมรับว่าถ้าไม่แบ่งผลประโยชน์ให้ผู้ใต้ปกครองก็จะมีข้อบกพร่องในด้านคุณธรรมจนจบลงที่เป็นมิจฉาทิฏฐิ จึงทรงสรุปว่า ความเห็นที่ว่า สมณะหรือพราหมณ์ควรบรรลุกุศลธรรมแต่ไม่ควรบอกผู้ใด นั้น ก็ถือว่าไม่แบ่งผลประโยชน์แก่ผู้อื่น จัดเป็นมิจฉาทิฏฐิเช่นกัน

จากนั้นทรงแสดงว่ามีศาสดาอยู่ ๓ ประเภทที่สมควรถูกทักท้วง และศาสดาอีก ๑ ประเภทที่ไม่สมควรถูกทักท้วง

๑๒.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ให้สาระสำคัญดีมาก คือดีทั้งวิธีการแสดงและเนื้อหาการแก้ความเห็นผิดโดยเฉพาะลักษณะของศาสดาในโลก ๔ ประเภทนั้น แสดงให้เห็นธาตุแท้ของผู้ตั้งตนเป็นศาสดาในสมัยนั้นว่าเป็นอย่างไร ควรเชื่อถือศาสดาประเภทใด

ลัทธิของศาสดาที่โลหิจจพราหมณ์ยึดถือนั้น มีข้อน่าสังเกตอยู่ไม่น้อย กล่าวคือ ลัทธินี้ถือว่าผู้ที่พยายามบำเพ็ญเพียรจนสามารถบรรลุกุศลธรรมชั้นสูงสุดของเขาแล้ว ก็ถือว่าอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว จึงไม่ควรหวังอะไรอีกต่อไป เพราะความหวังเป็นกิเลส ถ้าหวังอะไร ๆ เช่น หวังจะได้ศิษย์ จึงต้องสอนธรรมที่บรรลุแล้วให้เขา ก็เท่ากับสร้างเครื่องผูกพันขึ้นมามัดตัวเองต่อไปอีก เหมือนบุคคลที่ถูกจองจำเมื่อทำลายเครื่องจองจำนั้นได้แล้ว เรื่องอะไรจะคิดสร้างเครื่องจองจำใหม่ขึ้นมาผูกมัดตนต่อไป อีกเล่าแต่พระผู้มีพระภาคทรงมองอีกมุมหนึ่ง คือทรงมองในมุมที่จะก่อประโยชน์ แก่ผู้อื่น

๑๓. เตวิชชสูตร

๑๓.๑ ที่มาของชื่อ

เตวิชชสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยไตรเพท ซึ่งเป็นชื่อคัมภีร์สำคัญของศาสนาพราหมณ์ คือ ฤคเวท ยชุรเวท และสามเวท

๑๓.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่มาณพ ๒ คน คือ วาเสฏฐมาณพและ ภารัทวาชมาณพ ขณะประทับอยู่ ณ อัมพวันใกล้ฝั่งแม่น้ำอจิรวดีเหนือหมู่บ้านพราหมณ์ ชื่อมนสากฏะ แคว้นโกศล เหตุ

ที่ตรัสพระสูตรนี้เพราะมาณพทั้งสองเข้าไปเฝ้าทูลถาม เรื่องทางไปสู่พรหมโลกที่ตกลงกันไม่ได้ว่า ทางไหนเป็นทางตรง

๑๓.๓ รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้ เป็นแบบการสนทนาถาม-ตอบอีกแบบหนึ่ง คือเมื่อมาณพทั้งสองทูลถาม พระผู้มีพระภาคทรงใช้วิธีปฏิปุจฉา (ย้อนถามกลับไป) และทรงถามนำรุกไล่ไปจนเขาตอบไม่ได้ ต้องขอให้ทรงอธิบายให้ฟัง

๑๓.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

วาเสฏฐมาณพกราบทูลว่า ตนกับภารัทวาชมาณพถกเถียงกันเรื่องทางไปสู่พรหมโลก ตนอ้างถึงทางที่โปกขรสาติพราหมณ์บอกไว้ว่าเป็นทางตรง ส่วนภารัทวาช-มาณพอ้างถึงทางที่ตารุกขพราหมณ์บอกไว้ว่าเป็นทางตรง จึงทูลขอให้ทรงตัดสินว่าผู้ใดกล่าวถูกต้อง ผู้ใดกล่าวผิด ทรงย้อนถามว่าถือผิดกันตรงไหน กล่าวผิดกันตรงไหน กล่าวต่างกันตรงไหน

วาเสฏฐมาณพกราบทูลว่า ที่จริง ทางที่พราหมณ์ผู้เป็นบูรพาจารย์บัญญัติไว้ล้วนเป็นทางนำผู้ปฏิบัติให้ไปถึงพรหมโลกได้ทั้งนั้น เหมือนทางต่าง ๆ ใกล้หมู่บ้าน ย่อมไปบรรจบกันที่กลางหมู่บ้านทั้งสิ้น

พระผู้มีพระภาคทรงซักถามให้มาณพทั้งสองกล่าวยืนยันข้อความข้างต้นถึง ๓ ครั้ง แล้วทรงย้อนถามว่าในบรรดาพราหมณ์ผู้จบไตรเพท มีสักคนไหมที่เคยเห็นพรหม มาณพทั้งสองทูลตอบว่าไม่มี ทรงซักต่อไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่อาจารย์ของพราหมณ์ผู้ จบไตรเพท จนถึงพวกฤาษี ๑๐ ตนผู้แต่งมันตระ สอนมันตระและขับมันตระ เช่น ฤาษีอัฏฐกะ วามกะ วามเทวะ เวสสามิตร มาณพทั้งสองทูลตอบว่า ไม่มีใครเคยเห็นพรหม แต่ท่านเหล่านั้นต่างก็บอกไว้ว่า ทางนี้เป็นทางตรง เป็นทางนำไปถึงพรหมโลก

พระผู้มีพระภาคทรงสรุปว่า เป็นไปไม่ได้ที่ผู้ไม่เคยเห็นพรหมจะบอกว่าทางนี้เป็นทางตรงไปสู่พรหมโลก เหมือนคนตาบอดเข้าแถวเกาะหลังกันเดินไป คนแรกไม่เคยเห็นทาง คนกลางและคนปลายก็ไม่เคยเห็นทาง แล้วจะไปถูกทางได้อย่างไร นอกจาก นั้น ยังทรงยกอุปมาอีกหลายอย่างมาสนับสนุนว่าเป็นไปไม่ได้ แล้วตรัสถามว่าตามที่พราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์บอกไว้ คุณสมบัติของพรหมกับคุณสมบัติของพราหมณ์เหมือนกันหรือไม่ เข้ากันได้หรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่เหมือนกัน เข้ากันไม่ได้ จึงตรัสสรุปว่า เมื่อพรหมกับพราหมณ์ต่างกัน เข้ากันไม่ได้ พราหมณ์เมื่อตายแล้วจะไปอยู่ร่วมกับพรหมได้อย่างไร

มาณพทั้งสองทูลถามว่า แล้วพระองค์ทรงรู้จักพรหมและทางไปสู่พรหมโลกหรือ ไม่ ตรัสตอบว่า ทรงรู้จักพรหมและทางไปสู่พรหมโลกได้ดีเหมือนชาวบ้านมน? สากฏะรู้จักบ้านมนสากฏะและทางไปสู่บ้านนั้นได้ดีฉะนั้น แล้วทรงอธิบายทางไปสู่พรหมโลกตามคำขอของมาณพทั้งสอง ดังรายละเอียดในสามัญญผลสูตร แล้วทรงซักถาม ให้เปรียบเทียบระหว่างพรหมกับภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ได้ฌาน ๔ และ วิชชา ๘ มีพรหมวิหารธรรม ๔ ประจำจิตตลอดเวลา จนมาณพยอมรับว่าเข้ากันได้ เมื่อภิกษุนั้นตายไปย่อมเข้าไปอยู่ร่วมกับพรหมได้

๑๓.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ ให้ความรู้เชิงเปรียบเทียบระหว่างศาสนาพราหมณ์กับพระพุทธศาสนาอย่างดียิ่ง มาณพทั้งสองเลื่อมใสพระพุทธภาษิตถึงกับขอบวชในพระพุทธศาสนา ต่อมา ทรงแสดงพระธรรมเทศนาสำคัญให้ฟัง คือ อัคคัญญสูตร ซึ่งว่าด้วยความเป็นมาของโลกและความเป็นมาของพราหมณ์ ดังรายละเอียดในบทนำของทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค

สารบัญ

คำปรารภ	[๑]
บทนำ	[๗]
อักษรย่อชื่อคัมภีร์	[๕๕]

๑. พรหมชาลสูตร

เรื่องสุปปิยปริพาชกกับพรหมทัตมาณพ	๑
วิธีปฏิบัติเมื่อมีคนติเตียนหรือยกย่องพระรัตนตรัย	๒
จูฬศีล	๓
มัชฌิมศีล	๕
มหาศีล	๘
ทิฏฐิ ๖๒	๑๑
ปุพพันตกัปปิกวาทะ ๑๘	๑๑
สัสสตวาทะ ๔	๑๑
มูลเหตุที่ ๑	๑๑
มูลเหตุที่ ๒	๑๓
มูลเหตุที่ ๓	๑๔
มูลเหตุที่ ๔	๑๕
สรุปสัสสตวาทะ	๑๖
เอกัจจสัสสตวาทะ ๔	๑๖
มูลเหตุที่ ๑	๑๘
มูลเหตุที่ ๒	๑๘
มูลเหตุที่ ๓	๑๙

มูลเหตุที่ ๔ ๒๐
สรุปเอกัจจสัสสตวาทะ ๒๑
อันตานันติกวาทะ ๔ ๒๑
มูลเหตุที่ ๑ ๒๒
มูลเหตุที่ ๒ ๒๒
มูลเหตุที่ ๓ ๒๓
มูลเหตุที่ ๔ ๒๓
สรุปอันตานันติกวาทะ ๒๔
อมราวิกเขปวาทะ ๔ ๒๔
มูลเหตุที่ ๑ ๒๕
มูลเหตุที่ ๒ ๒๕
มูลเหตุที่ ๓ ๒๖
มูลเหตุที่ ๔ ๒๗
สรุปอมราวิกเขปวาทะ ๒๘
อธิจจสมุปปันนวาทะ ๒ ๒๘
มูลเหตุที่ ๑ ๒๘
มูลเหตุที่ ๒ ๒๙
สรุปอธิจจสมุปปันนวาทะ ๒๙
สรุปปุพพันตกัปปิกวาทะ ๑๘ ๒๙
อปรันตกัปปิกวาทะ ๔๔ ๓๐
สัญญีวาทะ ๑๖ ๓๐
สรุปสัญญีวาทะ ๑๖ ๓๒
อสัญญีวาทะ ๘ ๓๒
เนวสัญญีนาสัญญีวาทะ ๘ ๓๓
อุจเฉทวาทะ ๗ ๓๔
ทิฏฐธัมมนิพพานวาทะ ๕ ๓๗
สรุปทิฏฐธัมมนิพพานวาทะ ๓๘
ว่าด้วยการบัญญัติอัตตาและโลกเพราะความแส่หาดิ้นรนของคนมีตัณหา ๔๐
ว่าด้วยการบัญญัติอัตตาและโลกเพราะผัสสะเป็นเหตุ ๔๑
ว่าด้วยสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ๔๓
ว่าด้วยวัฏฏะที่เจ้าลัทธิตั้งไว้ ๔๔
ว่าด้วยไม่มีวัฏฏะเป็นต้น ๔๕
อุปมาเหมือนชาวประมงทอดแห ๔๕

อุปมาร่างกายเหมือนผลมะม่วง ๔๖

๒. สามัญญผลสูตร
เรื่องพระเจ้าอชาตศัตรูและราชอำมาตย์ ๔๘
ว่าด้วยหมอชีวก โกมารภัจ ๕๐
พระเจ้าอชาตศัตรูทูลถามเรื่องผลแห่งความเป็นสมณะ ๕๑
ลัทธิของครูปูรณะ กัสสปะ
อกิริยวาทะ = ลัทธิที่ถือว่าทำแล้วไม่เป็นอันทำ ๕๓
ลัทธิของครูมักขลิ โคศาล
นัตถิกวาทะ = ลัทธิที่ถือว่าไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย ๕๔
ลัทธิของครูอชิตะ เกสกัมพล
อุจเฉทวาทะ = ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้วอัตตาขาดสูญ ๕๖
ลัทธิของครูปกุธะ กัจจายนะ
นัตถิกวาทะ = ลัทธิที่ถือว่าไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ๕๗
ลัทธิของครูนิครนถ์ นาฏบุตร
อัตตกิลมถานุโยค = ลัทธิที่ถือว่าการทรมานตนเองเป็นการเผากิเลส ๕๘
ลัทธิของครูสัญชัย เวลัฏฐบุตร
อมราวิกเขปวาทะ = ลัทธิที่หลบเลี่ยงไม่แน่นอน ๕๙
ผลแห่งความเป็นสมณะที่เห็นประจักษ์ได้ข้อที่ ๑ ๖๐
ผลแห่งความเป็นสมณะที่เห็นประจักษ์ได้ข้อที่ ๒ ๖๒
ผลแห่งความเป็นสมณะที่ประณีตกว่าที่ผ่านมา ๖๓
จูฬศีล ๖๕
มัชฌิมศีล ๖๗
มหาศีล ๖๙
อินทรียสังวร ๗๒
สติสัมปชัญญะ ๗๓
สันโดษ ๗๓
การละนิวรณ์ ๕ ๗๓
อุปมานิวรณ์ ๕ ๗๔
ปฐมฌาน ๗๕
ทุติยฌาน ๗๖
ตติยฌาน ๗๖
จตุตถฌาน ๗๗

วิชชา ๘ ประการ ๗๗
๑. วิปัสสนาญาณ ๗๗
๒. มโนมยิทธิญาณ ๗๘
๓. อิทธิวิธญาณ ๗๙
๔. ทิพพโสตธาตุญาณ ๘๐
๕. เจโตปริยญาณ ๘๐
๖. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ๘๑
๗. ทิพพจักขุญาณ ๘๒
๘. อาสวักขยญาณ ๘๔
พระเจ้าอชาตศัตรูทรงประกาศพระองค์เป็นอุบาสก ๘๕

๓. อัมพัฏฐสูตร
เรื่องพราหมณ์โปกขรสาติ ๘๗
เรื่องอัมพัฏฐมาณพ ๘๘
อัมพัฏฐมาณพพูดกดศากยวงศ์ว่าเป็นคนรับใช้ครั้งที่ ๑ ๙๐
อัมพัฏฐมาณพพูดกดศากยวงศ์ว่าเป็นคนรับใช้ครั้งที่ ๒ ๙๑
อัมพัฏฐมาณพพูดกดศากยวงศ์ว่าเป็นคนรับใช้ครั้งที่ ๓ ๙๒
พระพุทธดำรัสว่าอัมพัฏฐมาณพเป็นลูกของหญิงรับใช้ ๙๒
เรื่องอัมพัฏฐวงศ์ ๙๕
ความเป็นกษัตริย์ประเสริฐที่สุด ๙๖
เรื่องวิชชาและจรณะ ๑๐๐
ทางเสื่อม ๔ ประการแห่งวิชชาสมบัติและจรณสมบัติ ๑๐๑
ฤาษีผู้เป็นบูรพาจารย์ ๑๐๔
ทรงแสดงลักษณะมหาบุรุษ ๒ ประการ ๑๐๖
อัมพัฏฐมาณพกลับไปรายงานพราหมณ์โปกขรสาติ ๑๐๖
พราหมณ์โปกขรสาติเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ๑๐๗
พราหมณ์โปกขรสาติประกาศตนเป็นอุบาสก ๑๐๙
๔. โสณทัณฑสูตร
เรื่องพราหมณ์และคหบดีชาวกรุงจัมปา ๑๑๑
ความเป็นผู้ดีของพราหมณ์โสณทัณฑะ ๑๑๒
พราหมณ์โสณทัณฑะแสดงพระพุทธคุณ ๑๑๔
ความคิดคำนึงของพราหมณ์โสณทัณฑะ ๑๑๖
ข้อบัญญัติว่าเป็นพราหมณ์ ๑๑๗

คุณสมบัติของผู้เป็นพราหมณ์ ๑๑๘
เรื่องศีลและปัญญา ๑๒๑
พราหมณ์โสณทัณฑะประกาศตนเป็นอุบาสก ๑๒๓

๕. กูฏทันตสูตร
เรื่องพราหมณ์และคหบดีชาวบ้านขาณุมัต ๑๒๕
ความเป็นผู้ดีของพราหมณ์กูฏทันตะ ๑๒๗
พราหมณ์กูฏทันตะแสดงพระพุทธคุณ ๑๒๘
เรื่องยัญของพระเจ้ามหาวิชิตราช ๑๓๐
คุณลักษณะของพระเจ้ามหาวิชิตราช ๘ อย่าง ๑๓๓
คุณลักษณะของพราหมณ์ปุโรหิต ๔ อย่าง ๑๓๔
ยัญพิธี ๓ ประการ ๑๓๔
พราหมณ์ปุโรหิตกราบทูลถวายคำแนะนำ ๑๐ อย่างก่อนจะทรงบูชายัญ ๑๓๕
พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงบูชายัญด้วยอาการ ๑๖ อย่าง ๑๓๗
ยัญที่สืบตระกูลกันมาคือนิตยทาน ๑๔๖
พราหมณ์กูฏทันตะประกาศตนเป็นอุบาสก ๑๔๘
พราหมณ์กูฏทันตะบรรลุโสดาปัตติผล ๑๔๙
๖. มหาลิสูตร
เรื่องพราหมณทูต ๑๕๑
เรื่องเจ้าโอฏฐัทธลิจฉวี ๑๕๒
สมาธิที่ภิกษุเจริญเฉพาะส่วน ๑๕๓
อริยผล ๔ ๑๕๖
อริยมรรคมีองค์ ๘ ๑๕๖
เรื่องนักบวช ๒ รูป ๑๕๗

๗. ชาลิยสูตร
เรื่องนักบวช ๒ รูป ๑๕๙

๘. มหาสีหนาทสูตร
เรื่องอเจลกัสสปะ ๑๖๑
ว่าด้วยการไล่เลียงสอบสวน ๑๖๒
อริยมรรคมีองค์ ๘ ๑๖๔
ว่าด้วยการหลีกบาปด้วยตบะ ๑๖๔

ว่าด้วยการหลีกบาปด้วยตบะที่ไร้ประโยชน์ ๑๖๖
ความสมบูรณ์ด้วยศีลเป็นต้น ๑๗๐
ว่าด้วยทรงบันลืออย่างองอาจดังพญาราชสีห์ ๑๗๑
ว่าด้วยการอยู่ปริวาสของเดียรถีย์ ๑๗๓
๙. โปฏฐปาทสูตร
เรื่องโปฏฐปาทปริพาชก ๑๗๕
ว่าด้วยอภิสัญญานิโรธ ๑๗๖
ว่าด้วยสัญญามีเหตุมีปัจจัยเกิดดับ ๑๗๗
ว่าด้วยสัญญากับอัตตา ๑๘๑
เรื่องจิตตหัตถิสารีบุตรและโปฏฐปาทปริพาชก ๑๘๕
เปรียบด้วยชายหลงรักหญิงงามแห่งชนบท ๑๘๗
เปรียบด้วยคนสร้างบันได ๑๘๙
การได้อัตตภาพ ๓ อย่าง ๑๙๐
เปรียบด้วยคนสร้างบันได ๑๙๒
จิตตหัตถิสารีบุตรทูลขออุปสมบท ๑๙๖

๑๐. สุภสูตร
เรื่องมาณพชื่อสุภะ ๑๙๗
สีลขันธ์ ๑๙๘
สมาธิขันธ์ ๒๐๐
อุปมานิวรณ์ ๕ ๒๐๑
ปฐมฌาน ๒๐๓
ทุติยฌาน ๒๐๓
ตติยฌาน ๒๐๔
จตุตถฌาน ๒๐๔
ปัญญาขันธ์ ๒๐๕
วิชชา ๘ ประการ ๒๐๕
๑. วิปัสสนาญาณ ๒๐๕
๒. มโนมยิทธิญาณ ๒๐๖
๓. อิทธิวิธญาณ ๒๐๖
๔. ทิพพโสตธาตุญาณ ๒๐๗
๕. เจโตปริยญาณ ๒๐๘
๖. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ๒๐๙

๗. ทิพพจักขุญาณ ๒๑๐
๘. อาสวักขยญาณ ๒๑๑
สุภมาณพประกาศตนเป็นอุบาสก ๒๑๒

๑๑. เกวัฏฏสูตร
เรื่องบุตรคหบดีชื่อ เกวัฏฏะ ๒๑๓
ปาฏิหาริย์ ๓ อย่าง ๒๑๔
๑. อิทธิปาฏิหาริย์ ๒๑๔
๒. อาเทสนาปาฏิหาริย์ ๒๑๕
๓. อนุสาสนีปาฏิหาริย์ ๒๑๖
เรื่องภิกษุแสวงหาความดับของมหาภูตรูป ๒๑๖
อุปมาด้วยนกบินดูฝั่ง ๒๑๙

๑๒. โลหิจจสูตร
ความขวนขวายของโลหิจจพราหมณ์ ๒๒๓
ศาสดาที่สมควรถูกทักท้วง ๓ ประเภท ๒๒๖
ศาสดาที่ไม่สมควรถูกทักท้วง ๒๒๘
โลหิจจพราหมณ์ประกาศตนเป็นอุบาสก ๒๒๙

๑๓. เตวิชชสูตร
ว่าด้วยเรื่องทางและไม่ใช่ทาง ๒๓๑
ความขวนขวายของวาเสฏฐมาณพ ๒๓๒
เปรียบด้วยชายหลงรักหญิงงามแห่งชนบท ๒๓๖
เปรียบด้วยคนสร้างบันได ๒๓๗
เปรียบด้วยแม่น้ำอจิรวดี ๒๓๘
เรื่องที่ตรัสเทียบเคียงระหว่างพรหมกับพราหมณ์ ๒๔๐
ทรงแสดงทางไปพรหมโลก ๒๔๔
มาณพทั้งสองประกาศตนเป็นอุบาสก ๒๔๖
ดรรชนี ๒๔๙
หมวดธรรม ๓๑๓
คณะกรรมการที่ปรึกษาการแปลพระไตรปิฎก ๓๑๗
คณะกรรมการตรวจสำนวนการแปลพระไตรปิฎก ๓๒๒
คณะกรรมการแปลพระไตรปิฎก ๓๒๖

คณะบรรณาธิการพระไตรปิฎก ๓๒๘
คณะบรรณกรพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ๓๓๐